

Комунальний заклад
«Кіровоградський обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського»

**ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ
ПРЕДМЕТА «ЗАХИСТ УКРАЇНИ»
В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО ОСЕРЕДКУ**

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Кропивницький
2025

УДК 37.016:355.2:172.15(075)
О-75

*Рекомендовано до друку вченою радою комунального закладу
«Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
імені Василя Сухомлинського»
(протокол від 10 червня 2025 року № 3)*

О-75 Особливості викладання предмета «Захист України» в умовах освітнього осередку : навч.-метод. посіб. / уклад. Жосан О.Е. Кропивницький : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2025. 84 с.

Рецензенти:

Галина КОЛОМОЄЦЬ, заступник директора державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти», кандидат педагогічних наук, старший дослідник;

Анатолій ТУРЧАК, доцент кафедри педагогіки, психології і корекційної освіти комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського», кандидат педагогічних наук, професор;

Сергій САВЕНКО, вчитель предмета «Захист України» комунального закладу «Ліцей «Лідер» Кропивницької міської ради», Заслужений вчитель України, учасник бойових дій.

У навчально-методичному посібнику подано матеріали з методики викладання предмета «Захист України» в освітньому осередку за новою програмою, приділено увагу особливостям використання модельної навчальної програми, розробленню на її основі початкової (робочої) програми та календарно-тематичних планів. Розглядаються питання підготовки і проведення тренінгів, навчально-практичних, навчально-тренувальних занять та навчально-польових зборів; оздоблення приміщень освітнього осередку та розміщення меблів.

Вчителям, керівникам гуртків військово-патріотичного спрямування, керівникам закладів освіти, науково-педагогічним працівникам і методистам закладів післядипломної освіти, працівникам центрів професійного розвитку педагогічних працівників.

Відповідальний за випуск – Віталій ДМИТРУК

© Олександр ЖОСАН, 2025
© КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського»,
2025

ЗМІСТ

Передмова.....	4
1. Навчальна програма	
1.1. Модельна навчальна програма у контексті оновлення змісту та методики викладання предмета «Захист України».....	5
1.2. Модельна навчальна програма та навчальна програма: спільні рисни і відмінності.....	8
1.3. Календарно-тематичне планування.....	11
2. Заняття в освітньому осередку	
2.1. Загальнодидактичні вимоги до занять.....	15
2.2. Підготовка до занять.....	20
2.3. Тренінг.....	22
2.4. Навчально-практичне заняття.....	30
2.5. Навчально-тренувальне заняття, навчально-польові збори.....	32
3. Інфраструктура освітнього осередку	
3.1. Вимоги до інфраструктури.....	43
3.2. Оздоблення приміщень освітнього осередку та розміщення меблів на тренінгах, навчально-практичних і навчально-тренувальних заняттях.....	44
<i>Додатки:</i>	
Навчальна програма «Захист України» для 10-11 класу, розроблена на основі модельної навчальної програми.....	49
Календарно-тематичні плани викладання предмета «Захист України».....	70
Рекомендована література.....	79
Список використаних джерел.....	81

ПЕРЕДМОВА

У нашій країні триває реформування викладання предмета «Захист України». Міністерство освіти і науки України затвердило модельну навчальну програму «Захист України. Інтегрований курс» для закладів, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти (наказ МОН від 08.08.2024 року № 1116), зміни до Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти, згідно з якими предмет «Захист України» має 2 години на тиждень для 10–11 класів замість попереднього діапазону 1,5–2 години (наказ МОН від 20 червня 2025 року № 890). Увагу вчителів зосереджено на важливості практичної підготовки учнів і учениць до викликів сучасності, якісного засвоєння необхідних компетентностей та життєво важливих навичок.

Кардинальні зміни у змісті, структурі та методиці викладання, яких не було протягом останніх десятиліть, викликали необхідність внесення суттєвих коректив до методологічних засад викладання предмета та підходів до багатьох методичних аспектів, які вважалися нами звичними і зрозумілими.

Сьогодні вчителям важко швидко адаптуватися до роботи в умовах *освітнього осередку*. Серед викликів, які стоять перед учителем:

- потреба визначення *відмінностей* між такими формами організації освітнього процесу як «урок», «навчально-практичне заняття», «тренінг»;
- набуття вмінь розробляти *навчальну програму* на основі модельної програми та *календарно-тематичний план* на основі навчальної програми в умовах проведення заняття *один раз на місяць*;
- використання на заняттях та в процесі підготовки до занять сучасних *інформаційних технологій*;
- швидке впровадження в освітній процес *тренінгової* форми навчання, що передбачено модельною програмою.

Багато вчителів, розробляючи календарно-тематичний план, користуються звичними для них підходами планування: одна тема – один урок, тоді як у нових умовах потрібно враховувати вагомість і значущість кожної теми. Є теми, які вже знайомі учням, вивчалися ними в курсах історії, географії, громадянської освіти тощо. Навіщо ж на них виділяти цілу годину на занятті? Часто буває достатньо, спираючись на знання учнів, провести міжпредметні зв'язки та побудувати в них нове бачення певної проблеми, витративши на цю тему 0,5 год. Але є теми, які учні *ніколи не вивчали*, і на них варто витратити 2, 3 або і більше годин.

Деякі вчителі виявилися неготовими до проведення тренінгів, оскільки раніше, в умовах урочної системи викладання, у них не було в цьому ні потреби, ні можливостей. Не всі вчителі володіють методикою організації і проведення навчально-практичних і навчально-тренувальних занять в умовах *восьмигодинного заняття*, правильного розташування обладнання в осередку та дотримання вимог техніки безпеки в нових умовах викладання.

Метою укладання цього посібника є спроба пошуку шляхів розв'язання перелічених вище проблем.

1. Навчальна програма

1.1. Модельна навчальна програма у контексті оновлення змісту та методики викладання предмета «Захист України»

Модельна програма з навчального предмета / інтегрованого курсу «Захист України» є ключовим елементом комплексного оновлення предмета, спрямованого на формування в молоді національної ідентичності та навичок для захисту власного життя, відображає реалії та виклики, з якими стикається наша держава, розроблена з урахуванням досвіду і рекомендацій провідних експертів у сфері оборони, громадських організацій, освітян [12].

Ключові особливості та зміст модельної програми. Програма передбачає єдиний зміст для всього учнівства, незалежно від статі, що сприяє рівним можливостям у набутті важливих навичок. Зміст предмета охоплює широкий спектр тем, актуальних для розуміння сучасного світу, зокрема інноваційні технології, інформаційну безпеку та домедичну допомогу.

«Сьогодні наше завдання – підготувати молодь до викликів сучасного світу, який стрімко змінюється. Ми прагнемо розвивати в підлітків критичне мислення, вміння адаптуватися та реагувати. Оновлення програми предмета «Захист України» спрямовано на формування важливих життєвих навичок: від надання першої допомоги до розуміння сучасних технологій. Ми надаємо особливу увагу розвитку громадянської свідомості та системи цінностей, які допоможуть нашим дітям стати відповідальними членами суспільства. Цей предмет – про можливості. Про те, як бути готовим до різних життєвих ситуацій, допомагати собі та іншим, як бути активним громадянином своєї країни. Ідею важливості держави та її цінностей якраз може донести учням і ученицям предмет «Захист України», який стає першою точкою дотику громадянина України із захистом держави та розумінням, навіщо її захищати» [12].

Головне завдання предмета «Захист України» – формувати в учнів оборонну свідомість, дати дітям розуміння, у чому важливість мати свою країну й жити в певній системі цінностей. Маємо усвідомити, чим кожен і кожна може бути корисним/корисною в захисті країни.

У 10 класі учні вивчають основи національної безпеки й оборони України, озброєння та військову техніку, знайомляться із принципами управління і планування, вивчатимуть озброєння. Значну увагу надають практичним навичкам: орієнтуванню на місцевості, основам інженерної фортифікації, стрілецькій підготовці, домедичній допомозі. Зміст програми в 10 класі структуровано за шістьма модулями:

- «Основи національної безпеки й оборони»;
- «Основи планування та управління»;
- «Озброєння та військова техніка, стрілецька підготовка»;
- «Основи дій, комунікації та взаємодій у бою»;
- «Орієнтування на місцевості та інженерна фортифікація»;
- «Домедична допомога в умовах бою».

Програма 11 класу фокусується на розвитку військових технологій, особливостях інформаційної безпеки, поглибленні знань і вмінь з тактичної і стрілецької підготовки, домедичної допомоги. Важливим аспектом є вивчення методів захисту цивільного населення в кризових умовах, можливостей і способів оборони України. Зміст програми в 11 класі також структуровано за шістьма модулями:

- «Військові технології та їхній розвиток»;
- «Стрілецька підготовка, основи дій та взаємодії в бою»;
- «Інформаційна війна»;
- «Домедична допомога в умовах бою»;
- «Цивільне населення в кризових умовах»;
- «Планую майбутнє: особиста роль в обороні України».

Для оптимальної реалізації програми освітній процес має бути організовано у *тренінговій формі* в освітньому просторі осередку з вивчення предмета «Захист України» [19].

Дидактичний потенціал тем курсу – у формуванні ключових компетентностей, наскрізних умінь та цінностей. Компетентнісний потенціал предмета є провідним засобом досягнення його мети через упровадження компетентнісного підходу в освітній процес за усіма ключовими компетентностями. Компетентнісний підхід до формування змісту навчання, організації та здійснення діяльності учасників освітнього процесу є важливим аспектом державного стандарту [6]. Компетенція – коло повноважень; динамічна комбінація знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, необхідних для успішного здійснення певної діяльності. Компетентність – набута здатність реалізовувати в своїй діяльності певну компетенцію [25]; здатність особи успішно соціалізуватися, навчатися, провадити професійну діяльність, яка виникає на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей [10].

Викладання предмета «Захист України» спрямоване на реалізацію визначених у державному стандарті вимог до обов'язкових результатів навчання учнів і учениць із соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі, які передбачають, що учень/учениця:

- розуміє важливість відстоювання суспільно-державних (національних) цінностей України, здатний самостійно знайти ефективну можливість захистити ці цінності у випадку посягання на них пропаганди та інформаційно-психологічних спеціальних операцій країни-агресора;
- турбується про особисте здоров'я та безпеку, уникає факторів ризику, реагує на фактори і діяльність, що становить загрозу для власного та суспільного життя, здоров'я, добробуту;
- визначає альтернативи, прогнозує наслідки, приймає рішення для власної безпеки та безпеки інших осіб, здоров'я і добробуту;

- усвідомлює цінність та дотримується здорового способу життя, аналізує та оцінює наслідки і ризики для здоров'я та суспільства;
- виявляє підприємливість та поводить етично для поліпшення здоров'я, безпеки і добробуту власного та інших осіб [19].

Зміст навчального матеріалу у програмі складається з двох частин: понятійного і діяльнісного. Види навчальної діяльності, що пропонуються для відпрацювання ключових життєвих умінь і навичок, мають рекомендаційний характер.

Інноваційні підходи до викладання оновленого предмета:

- оновлена програма розроблена з акцентом на практичних навичках;
- навчальний день раз на місяць, щоб глибше зануритися в матеріал та ефективніше відпрацьовувати практичні навички. Для цього створені спеціально обладнані осередки, де учні можуть практикувати набуті знання на новому технічному обладнанні;
- сучасне обладнання – осередки мають бути оснащені, зокрема, комп'ютерними симуляторами управління дронами, інтерактивними лазерними стрілецькими тренажерами та інструментами для опанування правил домедичної допомоги.

Модельна навчальна програма – самодостатній цілісний освітній продукт для досягнення відповідних до мети навчального предмета «Захист України». Вона надається до реалізації за допомогою різних навчальних матеріалів, а саме: підручників, навчальних посібників, а також індивідуального методичного забезпечення, у т.ч. й розробленого вчителем самостійно. Водночас усі модулі програми мають профорієнтаційне спрямування та можуть бути доповнені іншими навчальними предметами і курсами, зокрема й міжгалузевими інтегрованими рішеннями. Також окремі компоненти програми можуть бути основою для поглиблених модулів (компетентнісний потенціал курсів).

Для ефективного втілення програми перевага надається практичній спрямованості, інтерактивним, дослідницьким, проектним видам діяльності. Під час реалізації програми можливе використання таких форм освітньої діяльності, як навчальні екскурсії, проекти, ігри тощо [19]. Безпека під час проведення занять із предмета «Захист України» забезпечується їх чіткою організацією, суворим дотриманням заходів, що визначаються статутами, курсом стрільб, відповідними керівництвами та настановами. Обов'язковими є інструкції з безпеки для учнів під час проведення різних форм практичних занять. Перед початком практичних занять керівник закладу освіти зобов'язаний особисто впевнитися, що для цього створені безпечні умови, учні засвоїли вимоги безпеки та мають достатні практичні навички щодо їх виконання. Відповідальність за дотримання учнями вимог безпеки на занятті покладається на вчителя. До проведення занять рекомендується залучати досвідчених фахівців відповідних профілів [13; 20].

Може здатися, що в такий спосіб Україна починає мілітаризацію учнівства, як це робить росія. Адже в країні-агресорці дітей фактично з початкової школи

вчать тримати зброю в руках та готують до реалій війни. Така риторика маніпулятивна, адже ті, хто цікавиться змістом оновленої програми та усвідомлюють рівень загрози для України, знайдуть багато відмінностей між тим, що робимо ми і росіяни. Ідею важливості держави та її цінностей якраз і може донести учням та ученицям предмет «Захист України», який стає важливою точкою дотику громадянина України із захистом держави та розумінням, навіщо її захищати. Ми хочемо дати учням психологічну стійкість і впевненість. Для нас важливо ще в закладі освіти сформувати готовність людини до того, що виклики війни можуть бути, що ми маємо навколо себе не зовсім дружнє оточення, а війни, на жаль, супроводжують людство протягом усієї історії. Для того, щоб зберегти нашу країну, ми, власне, і змінюємо курс «Захисту України» [23].

Модельна навчальна програма є основою для створення навчальної програми (робочої). Навчальна програма не має копіювати модельну.

1.2. Модельна навчальна програма та навчальна програма: спільні риси і відмінності

На основі держстандарту розробляються типова освітня програма (державний рівень), модельні навчальні програми (авторські колективи із затвердженням Міністерством освіти і науки) та навчальні програми (можуть розробляти навіть окремі вчителі). У державному стандарті для кожної освітньої галузі окреслена мета навчання з певного предмета. Далі йдуть групи результатів навчання: загальні, конкретні результати навчання і орієнтири для оцінювання. Основа будь-якої програми – формування наскрізних умінь:

- критичне та системне мислення;
- здатність співпрацювати з іншими людьми;
- ухвалювати рішення;
- оцінювати ризики;
- уміння конструктивно керувати емоціями;
- ініціативність;
- читання з розумінням;
- уміння висловлювати власну думку усно й письмово [6].

Наскрізні вміння стосуються кожної з визначених законом «Про освіту» компетентностей. Водночас кожна освітня галузь робить внесок у розвиток кожної компетентності (це називається компетентісним потенціалом освітньої галузі). У центрі уваги розробників програм також мають бути *ціннісні орієнтири*: унікальність кожної дитини, жодної дискримінації; формування цілісного світогляду; становлення вільної особистості; гармонійний фізичний і психоемоційний розвиток; добробут і безпека; утвердження людської гідності та доброчесності; визнання своєї ідентичності; активне громадянство [21].

Модельна навчальна програма «визначає орієнтовну послідовність та окреслює очікувані результати навчання учнів. Тоді як навчальна програма конкретизує ці послідовності та результати й чітко їх визначає. Це, фактично, означає, що ми маємо віднайти шляхи, що дають змогу з модельної програми «проростити» чіткішу та зрозумілішу навчальну.

Модельна програма визначає зміст предмета чи інтегрованого курсу, що викладається, а також різновиди діяльності учнів. Навчальна ж програма описує це більш конкретно та детально. Так само модельна програма не визначає кількості годин викладання, тоді як навчальна визначає мінімальне й максимальне навантаження з певного предмета чи курсу. Навчальну програму затверджує педрада закладу освіти, тоді як модельна програма затверджена Міністерством освіти і науки України.

Модельні програми формують зв'язок між очікуваними результатами, змістом навчання й різновидами навчальної діяльності. Вона не дає конкретних пояснень щодо викладання предмету, тому є широкий простір для авторської думки та креативу під час створення навчальних матеріалів. Тож будь-який авторський колектив чи окремі вчителі можуть розробляти навчальну програму й навчальні матеріали на основі модельної програми.

Автори модельної навчальної програми перетворюють орієнтири для оцінювання зі стандарту освіти в очікувані результати навчання, а також визначають зміст та різновиди навчальної діяльності.

Очікувані результати навчання – це результати, яких учні мають досягти на певному етапі освітнього процесу.

У модельній програмі результати навчання вибудовуються в певній логічній послідовності. І це головне завдання модельної програми – визначити послідовність досягнення очікуваних результатів, наприклад, у розрізі розділу чи теми. Укладач навчальної програми має продумати, у якій логічній послідовності відбуватиметься оволодіння темою. Наприклад, коли в стандарті бачимо орієнтир для оцінювання «моделює життєві ситуації, з виявами відповідальної і безвідповідальної поведінки у соціальному середовищі з урахуванням суспільних та особистих цінностей; визначає ймовірну модель розвитку небезпечних ситуацій та їхніх наслідків; прогнозує наслідки порушення правил техніки безпеки на робочому місці; обґрунтовує наслідки власних дій щодо безпеки й здоров'я та їхній вплив на навколишніх», у модельній програмі очікувані результати будуть прописані так: «володіє вміннями здійснювати аналіз розвитку небезпечних ситуацій зі зброєю та їх наслідків на основі встановлення причинно-наслідкових зв'язків; здійснює обґрунтування наслідків своїх дій зі зброєю щодо власного життя і здоров'я та життя і здоров'я інших людей; розуміє правила відповідального поводження зі зброєю та застосовує їх на практиці» [21].

Модельна програма «не є остаточною, не з нею вчитель іде в клас. Він має йти до дітей із баченням не просто досягнення очікуваних результатів, а з прив'язкою цих результатів до певного часового проміжку». Це фіксується в навчальній програмі. Тому навчальні програми і складають переважно на рівні закладу освіти. Отже, саме тут відбувається подальша деталізація результатів навчання – від очікуваних результатів за розділом та темою (що визначає модельна програма) до очікуваних результатів кожного уроку.

Часто під час розроблення навчальних програм заклад бере за основу модельну програму, злегка адаптувавши її до своїх потреб. Проте це не зовсім

правильно, оскільки такий підхід не враховує всіх переваг навчальних програм. Модельна програма мусить бути в навчальній програмі. Насамперед у модельних навчальних програмах не зазначається необхідна кількість годин на викладання теми. Лише вчитель розуміє, які теми треба викладати для повторення та закріплення вже пройденого, а які заняття будуть спрямовані на формування абсолютно нових знань та умінь.

Навчальні програми також можуть містити міжгалузеві проєкти. Адже під час розроблення модельних програм є змога лише зазначити та рекомендувати щось, у межах якогось розділу можна запропонувати учням міжгалузевий проєкт. Оскільки створення проєкту залежить від низки чинників у закладі освіти, деталізація його реалізації можлива лише в навчальній програмі, коли є змога врахувати можливості вчительського колективу та особливості роботи закладу освіти. Те саме стосується й оцінювання: як часто й що саме оцінювати. Автори модельної навчальної програми можуть надати лише загальні рекомендації, а не конкретні відповіді. Натомість школа може працювати за внутрішнім планом річного оцінювання, відповідно до якого кожен учитель розробляє систему оцінювання свого предмета. В оцінюванні школа спирається на свої принципи і стандарти оцінювання.

Підручник створюється за модельною навчальною програмою. Адже вона, хоч і не враховує кількість годин та створена для «узагальненого» закладу освіти, проте орієнтована на використання в різних закладах освіти. На рівні ж закладу можна створювати додаткові навчальні матеріали, які відповідатимуть потребам навчальної програми закладу. Тут уже є конкретна кількість годин, враховано можливості закладу освіти, вона створена педагогічною спільнотою для власного користування. Є ще один нюанс – неможливо створити навчальну програму, не орієнтуючись в обраному для викладання підручнику. Адже важливим є зміст, який пропонує підручник. Проте вчитель може не задовольнитися одним підручником, використовувати одразу кілька чи доповнювати їх авторськими матеріалами. Особливо це стосується класів, де діти мають різний рівень підготовки, у тому числі інклюзивних» [21].

Перед початком розроблення навчальної (робочої) програми вчитель має володіти певними знаннями, вміннями і цінностями.

Знання і розуміння: основних змін у підходах до викладання тем навчального предмета «Захист України» згідно з прийняттям нової модельної програми; змісту навчального матеріалу, його компетентнісного потенціалу та взаємозв'язку з іншими предметами/інтегрованими курсами.

Уміння: добирати різні методи й прийоми для організації навчання здобувачів освіти і способів представлення ними досягнутих результатів.

Цінності, ставлення: усвідомлення необхідності логічного структурування навчальної програми на основі модельної з урахуванням особливостей організації освітнього процесу в осередку (можливість змінювати послідовність вивчення тем у межах модуля та/або модулів, обсяг навчального часу на їх викладання тощо) [28].

Ключовий акцент програми – на практичній підготовці. Кожен модуль передбачає засвоєння і відпрацювання конкретних навичок з керування дронами, інформаційної безпеки, навігації, розвідки на основі відкритих джерел (OSINT), стресо- та психологічної стійкості. Під час розробки навчальної програми та календарно-тематичного планування (рис. 1) варто зосередити увагу саме на практичному складникові предмета (до 80%), а не на виконанні письмових (контрольних, самостійних) робіт, перечитуванні підручника, заучуванні нормативно-правових актів, військових та медичних понять і визначень). Керівник закладу освіти, де створено осередок, відповідальний за організацію та стан навчання, військово-патріотичного виховання, удосконалення матеріально-технічної бази, створення безпечних умов навчання [12].

Рис. 1. Документи, необхідні для організації викладання предмета (інтегрованого курсу) «Захист України»

Здобувачі освіти, які належать до діючих згідно з законодавством України релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю або має інші обмеження, що поширюються на відпрацювання практичних навичок, передбачених програмою навчального предмета «Захист України», вивчають предмет за індивідуальним навчальним планом, який розробляє заклад освіти за поданою особистою письмовою заявою батьків (законних представників) [12].

У додатках розміщено проєкт навчальної програми з предмета «Захист України» для 10 та 11 класів та проєкти календарно-тематичних планів, якими може скористатися вчитель.

1.3. Календарно-тематичне планування

На основі затвердженої педагогічною радою навчальної програми вчитель здійснює календарно-тематичне планування з урахуванням навчальних можливостей учнів.

Календарно-тематичне планування – це розподіл у часі окремих занять із урахуванням кількості годин, що визначаються навчальною програмою на кожен модуль та кожену тему, і розкладу занять.

Результатом такого планування має стати *календарно-тематичний план*, який складають у довільній формі, у тому числі з використанням друкованих чи електронних джерел. Він може бути об'єднаним з навчальною програмою в один документ. Формат, обсяг, структура, зміст та оформлення календарно-тематичних планів та планів-конспектів занять є індивідуальною справою вчителя. Встановлення універсальних стандартів таких документів у межах закладу загальної середньої освіти, міста, району чи області не передбачено законодавством. Під час розроблення календарно-тематичного та системи планування занять учитель самостійно вибудовує послідовність формування очікуваних результатів навчання, враховуючи послідовність розгортання змісту в навчальній програмі [13].

Для побудови освітнього процесу з урахуванням навчальних можливостей і потреб учнів доцільно зберігати гнучкість календарно-тематичного плану протягом року і, за потреби, змінювати терміни опрацювання програмових тем відповідно до результатів засвоєння учнями навчального матеріалу вчитель може впродовж навчального року вносити зміни до календарно-тематичного плану відповідно до того, як учні засвоїли навчальний матеріал, визначати кількість годин на вивчення окремих тем і змістових модулів. Головним завданням для вчителя / вчительки є забезпечення досягнення учнями *обов'язкових результатів навчання*, визначених державним стандартом для певного циклу навчання. Обов'язкові результати навчання описані у державному стандарті через конкретні результати та відповідні орієнтири для оцінювання і мають бути досягнуті протягом опанування навчального предмета чи інтегрованого курсу освітньої галузі. Тому надзвичайно важливого значення набуває розподіл конкретних освітніх результатів, визначених державним стандартом, у межах навчального року на основі розробленої у закладі навчальної програми з предмета [13].

Враховуючи суттєві особливості викладання предмета «Захист України» в освітньому осередку (одне 6-годинне або 8-годинне заняття на місяць), вчителю потрібно звернути увагу на те, що, розробляючи навчально-тематичний план, не варто користуватися звичними для нього підходами планування: одна тема – одне заняття, оскільки у нових умовах потрібно враховувати вагомість і значущість кожної теми. Є теми, які вже знайомі учням, вивчалися ними в курсах історії, географії, громадянської освіти тощо. Навіщо ж на них виділяти цілу годину на занятті? Часто буває достатньо, спираючись на знання учнів, провести міжпредметні зв'язки та побудувати в них нове бачення певної проблеми, витративши на цю тему 0,5 год. Але є теми, які учні ніколи не вивчали, і на них варто витратити 2, 3 або і більше годин. У календарно-тематичному плані доречно також зазначити форми вивчення певної теми на занятті (наприклад, тренінг, навчально-практичне заняття, навчально-тренувальне заняття тощо).

У додатку 2 подані приклади реалізації нових підходів до здійснення календарно-тематичного планування. Кожне заняття розраховане на 6 або 8 годин, проводиться один раз на місяць. У кінці вивчення кожного модуля

передбачені заходи для узагальнення вивчення матеріалу та оцінювання навчальних досягнень учнів. Можливим є варіант виконання учнями контрольних запитань (тестових завдань) під час самостійної роботи у період між заняттями.

Оцінювання навчальних досягнень учнів. Учитель під час календарно-тематичного планування має продумати критерії, форми і методи оцінювання з урахуванням вимог державного стандарту та рекомендацій Міністерства освіти і науки України. Кожна оцінка, що виставляється, має бути обґрунтованою та аргументованою, аби учні бачили свої помилки та розуміли, над чим їм працювати у майбутньому.

Основними видами оцінювання є:

- 1) поточне;
- 2) модульне;
- 3) підсумкове за семестр;
- 4) підсумкове за рік.

Поточне оцінювання здійснюється на всіх етапах навчальної діяльності у формах: усного опитування учнів щодо засвоєння навчального матеріалу, тестового контролю, виконання учнями нормативних прийомів і вправ, письмових робіт, створення навчальних комп'ютерних (та іншого виду) моделей бойових дій і надзвичайних ситуацій, навчальних макетів (мішеней) та ін.

Необхідність поточного оцінювання на тому чи іншому занятті визначає вчитель. Оцінка за роботу на тренінгу не є обов'язковою. Оцінку ж за виконання *нормативів* під час навчально-практичного (навчально-тренувального) заняття необхідно обов'язково виставляти в журнал і щоденник. Учнім потрібно давати можливість виправити свій результат на наступних заняттях або на навчально-польових зборах.

Модульне оцінювання є обов'язковим для кожного модуля, оскільки основною структурною одиницею програми є модуль. Оцінка за модуль виставляється шляхом узагальнення поточних оцінок за теми модуля з урахуванням оцінок за виконання алгоритмів дій, нормативних прийомів і вправ, тестових завдань та інших письмових робіт. Найбільшу вагу в модульному оцінюванні мають тестові завдання, виконання нормативних прийомів та вправ на навчально-практичних, навчально-тренувальних заняттях і навчально-польових зборах.

Підсумкова оцінка за семестр виставляється на основі модульних оцінок.

Підсумкова оцінка за рік виставляється на основі семестрових оцінок. Учень має право поліпшити свою семестрову оцінку шляхом перескладання певних нормативів.

У процесі розроблення критеріїв і норм оцінювання навчальних досягнень учнів доречно взяти за основу критерії, розроблені Міністерством освіти і науки України [20] (табл. 1).

КРИТЕРІЇ ТА НОРМИ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ

Рівень компетентності	Бали	Критерії оцінювання якості знань, умінь і навичок учнів
I. Початковий рівень	1	Учень (учениця) може розрізняти об'єкт вивчення і відтворити деякі його елементи. Володіє навчальним матеріалом на рівні елементарного розпізнавання і відтворення окремих фактів, елементів, об'єктів, що відтворюються учнем окремими словами чи реченнями з постійною допомогою викладача, виконує лише фрагменти практичних завдань
	2	Учень (учениця) фрагментарно відтворює незначну частину навчального матеріалу, має поверхові уявлення про об'єкт вивчення, виявляє здатність викласти думку на елементарному рівні, має елементарні навички, практичні завдання виконує лише з допомогою викладача
	3	Учень (учениця) відтворює менше половини навчального матеріалу, за допомогою викладача виконує елементарні завдання, розрізняє елементи техніки виконання нормативних вимог і здатний виконати незначну їх частину
II. Середній рівень	4	Учень (учениця) знає близько половини навчального матеріалу, здатний відтворювати його не в повному обсязі відповідно до тексту підручника або пояснення викладача
	5	Учень (учениця) розуміє основний навчальний матеріал, здатний дати визначення понять, але допускає помилки. За допомогою викладача може логічно відтворювати значну його частину
	6	Учень (учениця) виявляє знання і розуміння основних положень навчального матеріалу, відповіді його правильні, він може відтворити значну частину теоретичного матеріалу, за допомогою викладача може його аналізувати, порівнювати та робити висновки
III. Достатній рівень	7	Учень (учениця) виявляє знання і розуміння переважної більшості навчального матеріалу, здатний застосовувати його на рівні стандартних вимог, частково контролювати власні навчальні дії
	8	Знання учня (учениці) достатньо повні, він вільно застосовує вивчений матеріал у стандартних ситуаціях, вміє аналізувати, робити висновки. Самостійно застосовує теоретичні знання для виконання практичних завдань
	9	Учень (учениця) вільно володіє вивченим матеріалом, вміє узагальнювати інформацію, застосовує її на практиці
IV. Високий рівень	10	Учень (учениця) володіє глибокими, міцними знаннями, здатний використовувати їх у нестандартних ситуаціях. Виявляє творчі здібності, самостійно визначає окремі цілі власної пізнавальної діяльності, знаходить

		джерела інформації та самостійно використовує їх при вирішенні поставлених завдань
	11	Учень (учениця) володіє узагальненими знаннями з предмета, вільно висловлює власні думки, визначає програму особистої пізнавальної діяльності без допомоги вчителя знаходить джерела інформації і використовує одержані відомості відповідно до мети та завдань власної пізнавальної діяльності
	12	Учень (учениця) має системні знання, виявляє здатність приймати творчі рішення, самостійно розвиває власні обдарування і нахили, вміє самостійно здобувати знання, рівень умінь і навичок дає змогу виконувати нормативи на бездоганному рівні

2. Заняття в освітньому осередку

2.1. Загальнодидактичні вимоги до занять

Основною організаційною формою вивчення предмета «Захист України» у закладах загальної середньої освіти усіх типів є *навчально-практичні заняття*, які проводить учитель згідно з календарно-тематичним плануванням, складеним відповідно до навчальної програми, розробленої на основі модельної навчальної програми (Інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання предмета «Захист України») [13]. У модельній програмі з навчального предмета / інтегрованого курсу «Захист України» читаємо: «Для оптимальної реалізації програми освітній процес має бути організовано у *тренінговій формі*» [19].

Методи навчання, які можна використовувати на тренінгах та інших заняттях, поділяють на усні (словесні), наочні й практичні [30, с. 27-30].

Усні (словесні) методи навчання

Розповідь – це короткий, образний виклад навчального матеріалу, що містить переважно фактичні дані. Під час розповіді використовуються прийоми: оповідання (логічно послідовне викладення матеріалу), опис (словесна передача зовнішнього вигляду та будови озброєння й бойової техніки, ходу сполучення), міркування (логічно послідовний хід думок, висновків).

Шкільна лекція (міні-лекція) – розгорнуте теоретичне повідомлення, аналіз викладеного матеріалу. Вона триваліша за розповідь, відрізняється послідовністю та повнотою викладу, залученням додаткового матеріалу, зв'язку із сучасністю. Цей метод застосовується переважно на тренінгу на першому його етапі. Основні вимоги до лекції – переконливість матеріалу та її доступність.

Пояснення – це метод, основним завданням якого є виявлення причинно-наслідкових зв'язків і закономірностей. Пояснення має бути переконливим і доказовим, спиратися на глибокі знання навчального матеріалу вчителем, на систематизовані й дидактично відпрацьовані факти й приклади, бути логічним, послідовним і поєднуватися з іншими методами навчання.

Бесіда – метод навчання у формі діалогу вчителя з учнями або у формі запитань і відповідей. Учитель завчасно розробляє систему запитань, чітко їх формулює, стежить, щоб вони були посильними для учнів, водночас не підказували прямої відповіді та не дозволяли б обмежуватися односкладними відповідями «так» і «ні». Ставляться запитання одразу до всіх і дається час, щоб їх обміркувати. Надавати слово потрібно тим учням, які виявили бажання відповісти, але все таки треба залучати до розмови й пасивних учнів. Оцінюючи знання учнів, доцільно зробити короткий аналіз відповідей на запитання, обов'язково звернути увагу на позитивні та негативні моменти.

Наочні методи навчання

Показ – сукупність дій, за допомогою яких в учнів створюється наочний образ виконання вправи чи прийому. Цей метод застосовується під час вивчення різних розділів програми.

Демонстрація – метод наочності, при якому в освітньому процесі використовуються різні засоби площинної та об'ємної наочності, а також зразки зброї, техніки, приладів та іншого приладдя.

Практичні методи навчання

Вправа – це кількаразове усвідомлене повторення певних прийомів та дій із метою вироблення та удосконалення вмінь і навичок. За своїм характером використання вправ поділяється на три етапи: початковий, проміжний і заключний. На першому етапі прищеплюються вміння й навички правильного виконання дії чи прийому. На другому етапі якість виконання об'єднується із часовим нормативом. На заключному етапі виконання дії доводяться до автоматизму. Вправи в освітньому процесі мають важливе значення і для виховання учнів. Вони формують у них високі морально-бойові та психологічні якості: високу дисципліну, ретельність, уважність, відповідальність, сміливість, наполегливість, ініціативність, кмітливості та ін., що необхідні для майбутнього захисника України.

Тренування – різновид вправи. Воно призначене для закріплення та удосконалення вже сформованих умінь та навичок. Тренування проводяться після вивчення прийому або дії та забезпечує високу швидкість і точність дій.

Самостійна робота учнів – необхідний елемент навчання. Без самостійної роботи неможливо розраховувати на міцне та глибоке засвоєння навчального матеріалу. Велика роль у підвищенні якості самостійної роботи належить її організації, визначенню обсягу завдання, контролю і наданню вчителем допомоги учням.

Метод поетапного формування знань, умінь та навичок полягає в застосуванні на заняттях зразкових схем дій або навчально-тренувальних карток, креслень, текстових вказівок, світлин тощо, які відображають логіку та послідовність практичної роботи (наприклад, накладання тугих пов'язок на частини тіла). Користуючись ними, учні виконують завдання, діючи спочатку в повільному темпі.

Метод навчання за опорними конспєктами полягає у тому, що навчальний матеріал викладається за допомогою опорних конспектів, графіків та схем (наприклад, види вогню та маневру).

Змагальний метод спрямований на розвиток в учнів змагального духу, прагнення рівнятися на найкращих, надавати допомогу тим, хто відстає, і підтягувати їх до потрібного рівня. Змагальний метод застосовується на тренінгах, навчально-тренувальних заняттях, у процесі відпрацювання прийомів, виконання нормативів та під час військово-спортивних ігор.

Інтерактивні методи навчання – методи засвоєння знань і формування вмінь та навичок через сукупність особливим способом організованих навчально-пізнавальних дій, що полягають в активній взаємодії учнів між собою та побудові міжособистісного спілкування з метою досягнення запланованого результату. Сутність інтерактивного навчання полягає в активному залученні всіх учнів до процесу пізнання, тобто освітній процес відбувається за умов постійної активної взаємодії всіх учнів класу. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), де учень і вчитель є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання. Педагог є лише організатором процесу навчання, координатором, наставником. Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язання проблем. Воно ефективно сприяє формуванню вмінь, навичок і цінностей, створенню атмосфери співпраці, взаємодії, дає змогу педагогу стати справжнім лідером учнівського колективу. Інтерактивні методи широко використовуються під час проведення тренінгів (див. п. 2.3 «Тренінг»).

Ігровий метод – виконання певних дій в умовах гри, у межах характерних для неї правил, арсеналу техніко-тактичних прийомів та ситуацій. Використання цього методу забезпечує високу емоційність заняття та пов'язане з виконанням завдань у ситуації, що постійно змінюється, при наявності різнобічних технік, що виникають у процесі гри [3, с. 78]. Гра – форма вільного самовияву людини, яка передбачає реальну відкритість світові можливого й розгортається або у вигляді змагання, або у вигляді зображення (виконання, репрезентації) ситуацій, смислів, станів [5, с. 73]. За характером процесів ігри поділяються на три основні категорії: *ділові ігри* (імітаційне моделювання реальних механізмів і процесів); *організаційно-діяльнісні* (форма колективної мислєдіяльності, у процесі якої відбувається навчання і проєктування нових діяльнісних зразків); *рольові* (моделювання життєвих ситуацій, розігрування певних проблемних ситуацій) [15].

Гра на місцєвості – комплекс завдань, які виконують учні в умовах тактичної обстановки, що вимагає від них напруження фізичних сил, моральної і психологічної стійкості. Проводиться, як правило, під час навчально-польових зборів та деяких етапів військово-спортивних ігор [30].

Військово-спортивна гра – вид ігрової діяльності військово-спортивного спрямування, у процесі якої застосовується і збагачується накопичений юнаками та дівчатами життєвий досвід, поглиблюються знання про військову

службу, загальну дисципліну, уявлення про навколишній світ, формуються змагальні спортивні навички, необхідні їм для успішної майбутньої трудової діяльності, виховуються вольові якості й організаторські здібності [8]. Військово-патріотичні спортивні ігри є ефективною формою патріотичного виховання старших підлітків. Залучення до них сприяє підвищенню у здобувачів освіти рівня патріотичної вихованості, дає можливість отримати та поглибити відповідні знання, сформувати важливі уміння й навички, важливі для майбутніх захисників України, отримати новий цікавий досвід. Використання військово-спортивних ігор на уроках та у позакласній і позашкільній роботі сприяє: формуванню уявлень здобувачів освіти про роль і значення фізичного розвитку, фізичної культури; розвитку фізичних якостей (сили, витривалості, гнучкості, активності, стійкості, спритності); формуванню морально-вольових якостей (рішучості, організованості, дисциплінованості, наполегливості, цілеспрямованості, сміливості); застосуванню загальної фізичної підготовки, спеціальної підготовки та військово-прикладної фізичної культури; вмотивованості здобувачів освіти до захисту життя і здоров'я, розуміння необхідності фізичного розвитку та фізичної підготовки (яка забезпечується засобами військово-спортивних ігор); вихованню гармонійно розвиненої особистості, свідомого громадянина-патріота; формуванню почуття патріотизму, волі до перемоги; готовності бути справжніми захисниками української держави; розширенню знань щодо безпеки життєдіяльності під час освітніх та виховних заходів; поглибленню знань про історію виникнення військово-спортивних ігор; основ та витоків козацько-лицарського виховання, основних форм та напрямів козацької педагогіки; розширенню знань щодо особливостей організації та проведення військово-спортивних ігор; формуванню професійних характеристик, необхідних для майбутніх захисників: витривалості, сили, спритності, рухової координації, активності, стійкості, концентрації та уваги, швидкості, логічного мислення, стратегічного бачення, кмітливості, точності, відповідальності, рішучості тощо. Завдяки участі у військово-спортивних іграх старші підлітки отримують практико орієнтовані знання та навички, мають можливість перевірити отримані знання у діяльності, спробувати себе в різних ролях, в індивідуальній і командній роботі. Участь у конкурсах та змаганнях дає можливість випробувати власні сили, проаналізувати свої слабкі та сильні сторони, розвинути вольові якості тощо [14, с. 71-72].

Вибір методів займає важливе місце в загальному плануванні освітнього процесу і здійснюється у тісному зв'язку з добором усіх основних елементів навчання: мети, завдань, змісту, форм і засобів. Вибір сучасних та ефективних методів навчання є важливою складовою підготовки вчителя до заняття [30, с. 30].

Психологічна підготовка учнівської молоді до захисту України здійснюється протягом усього викладання предмета. Вчитель повинен визначати тему заняття і його навчальні завдання з урахуванням фізіологічних особливостей та стану здоров'я учнів. Навчальні питання теми заняття

відповідно до програми вчитель формулює так, щоб вони якомога більше розкривали зміст теми, полегшували її логічне і повне сприйняття юнаками, служили тезами для самостійної роботи учнів, значно спрощуючи її та скорочуючи час, необхідний для її виконання.

Викладання змісту навчального матеріалу передбачає поступове ускладнення та поглиблення теоретичних і практичних занять, засвоєння знань та набуття практичних умінь і навичок під час занять на базі закладу та проведення навчально-польових зборів.

Оцінювання навчальних досягнень учнів на заняттях «Захисту України» може здійснюватися за такими видами діяльності:

- засвоєння техніки виконання вправи (можливо, й окремо від прийому навчального нормативу);
- виконання навчального нормативу (з урахуванням динаміки особистого результату);
- виконання навчальних завдань під час проведення заняття;
- засвоєння теоретико-методичних знань [20].

Найважливішим критерієм навчальних досягнень з предмета «Захист України» є вміння учнів виконувати передбачені програмою вправи та нормативи. Тому потрібно, щоб вивчення теоретичного матеріалу проходило максимально лаконічно з метою вивільнення часу на практичні дії.

Для досягнення максимальної інтенсивності занять потрібно комплексно застосовувати інноваційні технології та наявну в школі матеріально-технічну базу [19; 20]. Актуальним сьогодні є впровадження в освітній процес *інформаційно-комунікаційних технологій*. Це потребує наявності в осередку комп'ютерної техніки, мультимедійного та програмного забезпечення. За допомогою технічних засобів навчання є змога одночасно формувати як національно-патріотичні якості, так і розвивати компетентності з різних видів підготовки (моделювання військових конфліктів, військове орієнтування, спостереження, коригування тощо).

Досвід свідчить, що які б інноваційні технології вчитель не впроваджував у практику, досягти успіху можна лише зацікавивши учня, коли, розвиваючи свої здібності, він задовольняє пізнавальні потреби. «...Майстерність навчання і виховання, – зазначав В. Сухомлинський, – полягає в тому, щоб, розкривши сили і можливості кожної дитини, дати їй радість успіху в розумовій праці. А це означає, що в навчанні має бути індивідуалізація – і в змісті розумової праці, і в часі» [27].

Сутність педагогічної діяльності простежується у характері взаємовідносин з учнями. По-перше, на занятті має створюватися особлива атмосфера взаємодовіри та взаємоповаги. По-друге, мають використовуватися стилі спілкування на основі партнерства та захоплення спільною творчою діяльністю.

Відпрацювання практичних навичок у межах вивчення предмета може відбуватися під час навчання в осередку або шляхом проведення навчально-польових зборів. Тривалість зборів та форма їх проведення визначається закладом освіти, де створено осередок. Для проведення навчально-практичних

занять та навчально-польових зборів з предмета «Захист України» можна використовувати базу закладів спеціалізованої освіти військового спрямування, закладів освіти із специфічними умовами навчання, міжшкільних ресурсних центрів, центрів підготовки населення до національного спротиву, добровольчих формувань територіальної громади, а також інститутів громадянського суспільства [13].

2.2. Підготовка до занять

Можна запропонувати таку послідовність підготовки вчителя до заняття:

- з'ясування вимог навчальної програми до мети, завдань, змісту та обсягу заняття, його місця в календарно-тематичному плані;
- формування теми і навчальних питань, їх послідовності, визначення завдань для самостійної роботи учнів;
- вивчення необхідного навчально-методичного і матеріального забезпечення заняття;
- визначення форм, методів та засобів проведення заняття;
- формування питань для повторення і закріплення навчального матеріалу;
- підготовка питань для тренування та самостійної роботи.

Значна частина занять із Захисту України (наприклад, з тактичної, стрілецької підготовки) для посилення ефективності освітнього процесу вимагає завчасної *підготовки робочих місць*.

Організація заняття з використанням підготовлених робочих місць, у свою чергу, передбачає якісну попередню підготовку помічників учителя зі складу учнів. Для кожного робочого місця учнів повинні бути розроблені інструкції вимог безпеки під час проведення занять.

У заключній частині заняття вчитель повинен підбити підсумки роботи, визначити характерні помилки й недоліки, надати завдання для самостійної роботи, зорієнтувати учнів щодо теми наступного заняття. Оцінки за заняття не варто оголошувати безпосередньо на занятті. Для цього доречно використати електронний щоденник учня або інший засіб комунікації.

Безпека під час проведення навчальних занять із предмета «Захист України» забезпечується їх чіткою організацією, суворим дотриманням заходів, що визначаються статутами, курсом стрільб, відповідними керівництвами та настановами. Обов'язковими є інструкції з безпеки для учнів, затверджені керівником закладу освіти, під час проведення різних форм практичних занять та запис в графі журналу «Зміст уроку» про проведення інструктажу на початку заняття.

Керівники закладів освіти зобов'язані вживати заходів щодо попередження загибелі та травмування учнів, встановлювати необхідні вимоги безпеки під час роботи з озброєнням та військовою технікою, проведення занять, стрільб, спеціальних занять і робіт, своєчасно доводити ці вимоги до відома учнів [13].

Відповідно до затверджених правил безпеки під час освітнього процесу до занять із предмета допускаються учні, які пройшли медичний огляд і не мають протипоказань щодо стану здоров'я.

Відповідальність за дотриманням учнями вимог безпеки на заняттях несуть учителі предмета, які зобов'язані:

- вивчити з учнями вимоги безпеки під час проведення занять, приймати заходи зі знання цих вимог та забезпечити постійний контроль їх дотримання;
- перевірити справність озброєння, військового майна та іншої техніки, яке виводиться (вивозиться) на заняття, особлива увага при цьому повинна бути звернена на засвоєння учнями правил поведінки з ними;
- перевірити справність та припасування одягу, спорядження й засобів індивідуального захисту учнів з урахуванням погодних умов;
- під час проведення занять на військовій техніці, з озброєнням, у лісистой місцевості, під час розташування табором та в інших пожежонебезпечних місцях вимагати від учнів дотримання вимог пожежної безпеки;
- визначити маршрут руху у пішому порядку (маршрут руху транспорту) та порядок пересування (перевезення) учнів до місць проведення занять;
- на заняттях використовувати тільки технічно справне навчальне обладнання, військове майно.

У модельній програмі, зазначено, що «для оптимальної реалізації програми освітній процес має бути організовано у *тренінговій формі* в освітньому просторі (осередку) (...), а «для закріплення та відпрацювання практичних умінь і навичок обов'язковим є проведення *навчально-польових зборів* або *тренінгових занять*» [19]. Напевно, автори програми під «тренінговими заняттями» у цьому випадку мали на увазі «навчально-тренувальні заняття». Тоді це має сенс.

В освітньому осередку, на мою думку, доречним є використання таких видів навчальних занять (рис. 2).

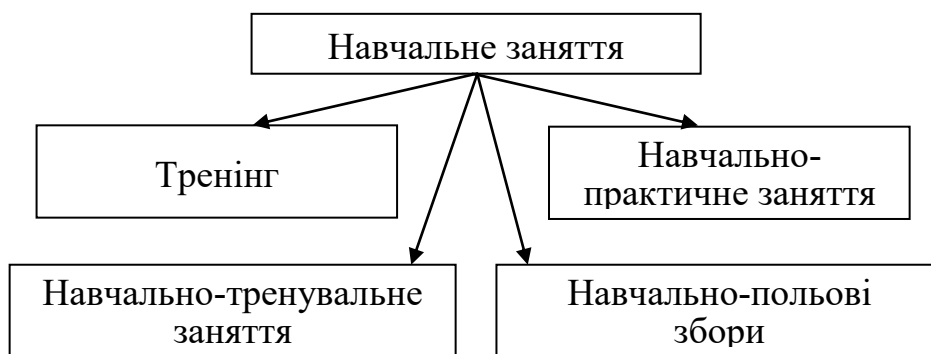

Рис. 2. Види навчальних занять в освітньому осередку

Справжній учитель не навчає, виховує чи розвиває, а співпрацює з учнями, навчаючись і самовдосконалюючись разом з ними. Тільки у такий спосіб можливо досягти мети – формування особистості, готової до життя у світі, що постійно змінюється, здатної до навчання та самовдосконалення, до прийняття ефективних рішень. Сучасне заняття «Захисту України» повинне бути спрямоване не на «середнього» учня, а на засвоєння програмового матеріалу кожним учнем з урахуванням його підготовки і розвитку. Вчитель повинен

визначати тему заняття і його навчальні завдання з урахуванням фізіологічних особливостей та стану здоров'я учнів [20].

2.3. Тренінг

Слово «трéнінг» походить від англійського «to train», що означає навчати, тренувати, дресировати. Це – цікавий процес пізнання себе та інших; спілкування; ефективна форма опанування знань; інструмент для формування умінь і навичок; форма розширення досвіду. Під час тренінгу створюється неформальне невимуслене спілкування, яке відкриває перед групою безліч варіантів розвитку та розв'язання проблеми, заради якої вона зібралася. Тренінг і традиційні форми навчання мають суттєві відмінності. Традиційне навчання більш орієнтоване на правильну відповідь, і за своєю суттю є формою передачі інформації та засвоєння знань. Натомість тренінг, перш за все, орієнтований на запитання та пошук. На відміну від традиційних тренінгові форми навчання повністю охоплюють весь потенціал людини: рівень та обсяг її компетентності (соціальної, емоційної та інтелектуальної), самостійність, здатність до прийняття рішень, до взаємодії тощо [31].

Тренінг – це водночас і цікаве спілкування, і захопливий процес пізнання себе та інших, і ефективна форма опанування знань, розширення досвіду, і спосіб формування і розвитку вмінь та навичок. Перші тренінгові заняття були організовані учнями К. Левіна в середині 1940-х років. Учений стверджував, що більшість ефективних змін у поведінці, настановах людей відбувається в групах. Щоб виробити нові форми поведінки, свої певні настанови, людина повинна навчитися бачити себе очима інших. Сьогодні тренінг – це: спеціальна форма організації навчальної діяльності, що переслідує конкретні й прогнозовані мету і завдання, які можуть бути досягнуті у відносно короткий термін; спосіб навчання здобувачів освіти та розвиток у них необхідних здібностей і якостей, що дозволяють досягти успіху в певному виді діяльності; інтенсивне навчання, що досягається спеціальними інтерактивними вправами [16].

Навчальний тренінг також розглядають як активну навчальну діяльність студентів, під час здійснення якої майбутні фахівці виконують тренінгові вправи, адаптовані до майбутньої професійної діяльності, під керівництвом викладача-тренера на основі спеціально підготовлених інструктивно-методичних матеріалів відповідно до сучасних вимог професійної діяльності [2]. Таке визначення цілком підходить і до діяльності старшокласників, які вивчають предмет «Захист України».

Специфічними рисами тренінгу є:

- дотримання певних принципів групової роботи;
- спрямованість на психологічну допомогу учасникам групи в саморозвитку, що ініціюється не лише ведучим, а й власне учасниками;
- наявність постійної групи (від 7 до 15 осіб), що періодично зустрічаються чи працюють без перерви протягом декількох днів;
- певна просторова організація (найчастіше робота у одному і тому ж приміщенні, коли учасники більшу частину часу сидять у колі);

- акцент на взаємовідносинах між учасниками групи, що розвиваються і аналізуються в ситуації «тут і зараз»;
- застосування активних методів групової роботи;
- вербалізована рефлексія з приводу власних почуттів і того, що відбувається в групі;
- атмосфера розкритості й свободи спілкування між учасниками, клімат психологічної безпеки.

Залежно від мети тренінг може використовуватися в освітньому процесі у різних варіантах:

- *тренінг як тренування*, у результаті якого відбувається формування та відпрацювання вмінь і навичок з теми та правил ефективної поведінки;
- *тренінг як форма активного навчання*, метою якого є передусім здобуття знань, а також розвиток деяких умінь і навичок;
- *тренінг як метод створення ситуацій* для саморозкриття учасників і самостійного пошуку ними способів вирішення певних проблем на базі навчального матеріалу [16].

Готуючись до проведення тренінгу, вчитель має здійснити значну підготовчу роботу:

- визначити мету та завдання тренінгу відповідно до навчальної програми та календарно-тематичного планування;
- розробити план-сценарій тренінгу;
- підготувати заздалегідь учнів до проведення тренінгу (роздати питання, що будуть розглядатися на тренінгу, окреслити проблеми, які будуть обговорюватися, літературу для попереднього опрацювання тощо);
- здійснити самопідготовку: продумати власні дії щодо забезпечення інтерактивної взаємодії, передбачити план обговорення проблеми та можливі висновки, які зроблять учні, спрогнозувати виникнення суперечних точок зору та кінцевий результат роботи, обрати час і форми узагальнення висновків, продумати зворотний зв'язок;
- розподілити ролі між учасниками, продумати форми активної участі кожного;
- підготувати приміщення до проведення тренінгу та необхідні матеріали (медіапроектор, комп'ютер, бейджики, таблички, скотч, папір для індивідуальних та групових вправ, маркери, роздруковані матеріали для вивчення тощо).

Важливим чинником успіху тренінгу є підготовка матеріалів у тому форматі, що легко сприймається, а саме: небагато тексту; наявність чітких схем замість деяких текстових блоків; наявність малюнків і світлин; можливість робити нотатки у цих матеріалах [16].

Загальна структура тренінгу. У загальній структурі тренінгу можна викоремити три етапи (рис. 3). Вступна частина: привітання, знайомство та вироблення правил роботи у групі, оголошення теми роботи, висловлювання очікувань учасників, розминка.

Основна частина: вступне слово тренера (міні-лекція, повідомлення, інструкції тощо); різноманітні вправи, що закінчуються обговоренням і рефлексією.

Заключна частина: підбиття підсумків роботи, резюме вчителя, прощання.

Рис. 3. Структура навчального тренінгу [4]

Правила групи. Правила – це норми поведінки, про які учасники групи домовляються і за якими діють під час проведення занять. Правила приймаються всією групою разом із учителем на самому початку роботи групи. Вони потрібні для того, щоб кожен учасник:

- міг відверто висловлюватися й виражати свої почуття і погляди;
- не боявся стати об'єктом глузування та критики (позитивність);
- отримувати інформацію сам і не заважав отримувати її іншим.

Існує кілька основних правил, що допомагають забезпечити такі умови:

- бути позитивними;
- бути активними;
- говорити тільки за темою;
- говорити від свого імені;
- не критикувати: кожен має право на власну думку;
- говорити те, що думаєте;
- говорити коротко і за чергою;
- дотримуватися регламенту [16].

Методи групової роботи. При проведенні тренінгу використовуються різноманітні конкретні вправи, прийоми і техніки. Визначають такі базові методи тренінгу: групова дискусія та гра.

Групová дискусія – це спільне обговорення якогось суперечливого питання, що дає змогу прояснити або змінити думки, позиції та настанови учасників групи у процесі безпосереднього спілкування. Дискусія – це спосіб організації спільної діяльності з метою інтенсифікації процесу прийняття рішення у групі; метод навчання, що підвищує інтенсивність та ефективність навчального процесу за рахунок залучення тих, хто вчиться, до колективного пошуку істини. Дискусія має бути побудована на діалозі – формі спілкування, що ґрунтується на психологічній рівності позицій учасників обговорення.

У тренінгу групова дискусія може бути організована з метою надання учасникам можливості обговорити проблему, що цікавить усіх, із різних боків, або ж із метою здійснити групову рефлексію через аналіз індивідуальних переживань.

Ігрові методи проведення тренінгів сприяють інтенсифікації процесу навчання, зняттю напруження та скутості учасників, оптимізації їхньої взаємодії. Гра допомагає людині розкрити свої здібності, виявити творчий потенціал, проявити щирість та відкритість. Про класифікацію ігор читайте у п. 2.1 «Загальнодидактичні вимоги до занять».

У процесі вивчення окремих тем доречним є використання на тренінгах деяких форм і *методів психокорекційної роботи* з юнаками і дівчатами, зокрема таких, як *психотехнічні вправи*, що дають змогу активізувати інтелектуальний потенціал учасників, сприяють формуванню нових цінностей. переконань, поведінкових і комунікативних вмінь та навичок, розвитку емоційного інтелекту; *рольові ігри*, спрямовані на створенні нової моделі спілкування, яка є прийнятною для учасників, та на інтенсифікацію і закріплення нових поведінкових навичок, на допомогу у пошуку недоступних раніше способів оптимальної взаємодії з партнерами, на розвиток вербальних та невербальних комунікативних умінь; *психогімнастичні вправи*, які спрямовані на сприяння оволодінню навичками контролю над емоційною сферою, руховою активністю, та допомагають зняти втому, полегшити переключення з одного виду діяльності на інший [2; 4; 15].

Отже, на тренінговому занятті перевага надається діяльності не вчителя, а учнів, особистий досвід яких є основою для навчання. Не варто читати лекцій, доцільніше, якщо учні поділяться тим, що знають на цей момент, і самі відшукають та/або засвоять інформацію, якої не вистачає. На тренінгу вчитель відіграє важливу роль фасилітатора (від англ. *facilitate* – допомагати, полегшувати, сприяти). Він скеровує діяльність та взаємодію учасників на вивчення теми та досягнення мети тренінгу.

Учні мають чітко розуміти, чим зумовлений вибір теми заняття. Пояснити це потрібно так, щоб актуальність і важливість теми не викликали жодного сумніву. Учні також мають чітко розуміти кінцеву мету та способи її досягнення. Поясніть їм, яких конкретних результатів ви очікуєте, розкажіть, які завдання і вправи ви будете для цього виконувати.

На тренінгу в процесі дискусій та ігор варто застосовувати такі методи, як інтерактивний, ситуативно-рольовий, проблемний, змагальний, які найбільше відповідають компетентнісно орієнтованому підходу до навчання [4].

Принципи і методи інтерактивного навчання. Науковцями і практиками визнано, що набуття знань, формування вмінь і навичок, розвиток певних компетентностей особистості учня є найефективнішими, якщо в освітньому процесі використовують інтерактивні форми і методи.

За допомогою інтерактивних технологій учні мають змогу:

- аналізувати навчальну інформацію, творчо підходити до засвоєння навчального матеріалу й таким чином зробити засвоєння знань доступнішим;
- навчитися формулювати власну думку, правильно її висловлювати, доводити власну позицію, аргументувати й дискутувати;
- навчитися слухати іншу людину, поважати альтернативну думку;
- моделювати різні соціальні ситуації, збагачувати власний соціальний досвід через включення в різні життєві ситуації, їх моделювання;
- вчитися будувати конструктивні стосунки у групі, уникати конфліктів, розв'язувати їх, шукати компроміси, прагнути діалогу та консенсусу;
- розвивати навички проєктної діяльності, самостійної роботи, виконання творчих робіт.

Дослідження, проведені Національним тренінговим центром (США, штат Меріленд) у 1980-х роках, показують нам, що інтерактивне навчання уможливорює різке збільшення відсотка засвоєння матеріалу, бо впливає не лише на свідомість учня, а й на його почуття, волю. Результати цих досліджень відображено у схемі, яка дістала назву «Піраміда навчання» (рис. 4) [4].

Рис. 4. Піраміда навчання

На піраміді видно, що найменших результатів можна досягти за умов пасивного навчання (лекція – 5 %, читання – 10 %, зорове і слухове сприймання – 20 %, демонстрування – 30 %), а найбільших – інтерактивного (групова дискусія – 50 %, практичні вправи – 75 %, навчання інших або негайне застосування знань – 90 %). Ці дані є середньостатистичними, тому в

конкретних випадках результати можуть різнитися, але в середньому таку закономірність може простежити кожен педагог [4].

Виокремлюють такі *принципи інтерактивного навчання*:

- *принцип активності*. Для досягнення поставлених цілей кожен учень має брати активну участь у процесі спілкування та активно взаємодіяти з іншими;

- *принцип відкритого зворотного зв'язку*. Висловлення учасником чи всіма учасниками групи думок, ідей чи заперечень щодо поставлених завдань. Саме завдяки активному використанню зворотного зв'язку учасники групи дізнаються, як сприймаються іншими людьми їхня манера спілкування, стиль мислення, особливості поведінки;

- *принцип експериментування*. Активний пошук учнями нових ідей та шляхів вирішення поставлених завдань. Цей принцип дуже важливий і як зразок стратегії поведінки в реальному житті, і як поштовх до розвитку творчості й ініціативи особистості;

- *принцип довіри у спілкуванні*. Саме на це спрямовано спеціальну організацію групового простору в ході проведення занять: зазвичай використовуваний у роботі прийом розташування учня і вчителя по колу обличчям одне до одного, для того щоб змінити в учнів стереотипну установку й уявлення про те, як повинні проводитися й організовуватися заняття і яку роль у них має відігравати вчитель;

- *принцип рівності позицій*. Він означає, що вчитель не прагне нав'язати учням своєї думки, а діє разом і нарівні з ними. Своєю чергою, кожен учень має змогу побувати у ролі організатора, лідера (вчимося жити разом).

Найбільш поширеними та апробованими *методами інтерактивного навчання* є такі [22].

Метод «Дерево припущень»

Учні та учениці озвучують свої ідеї щодо питання, запропонованого вчителем / вчителькою, та спільно створюють «дерево припущень», де стовбур – оголошена тема, гілки – припущення: «Я вважаю, що...», «Припустимо, що...», а листя – аргументи на користь тверджень «дерева припущень».

Метод «Оберіть позицію»

Учні та учениці розміщують у протилежних кінцях класу плакати. На першому плакаті написано «Погоджуюся», на другому – «Не погоджуюся», на третьому – «Не можу визначитися». Учитель/вчителька оголошує тему. Учні та учениці об'єднуються у три команди залежно від їхньої думки щодо оголошеної теми. Протягом декількох хвилин учні та учениці обговорюють свої позиції з теми та готуються її обґрунтувати.

Учні та учениці озвучують свої точки зору (по кілька учасників від кожної позиції). Вислухавши відповіді, учитель/вчителька запитує, чи не змінилися думки учасників щодо теми, яку обговорюють (тобто чи не хочуть вони перейти до іншого плаката). У разі, якщо такі учні та учениці є, вони аргументують причини свого переходу.

Учні та учениці озвучують найбільш переконливі аргументи щодо своєї позиції та протилежної сторони.

Метод «Коло ідей»

Учитель/учителька оголошує тему для дискусії та пропонує її обговорити. Учні та учениці об'єднуються в групи. Встановлюється час для обговорення. Після цього кожна група представляє свою точку зору щодо теми, яку обговорювали. Під час обговорення теми учні та учениці складають на дошці список запропонованих ідей.

Учні та учениці підбивають підсумки.

Метод «Прес»

Учні та учениці:

- висловлюють свою позицію щодо визначеної теми, використовуючи опорну конструкцію: «Я вважаю, що...»;
- обґрунтовують свою точку зору, використовуючи опорну конструкцію: «...тому, що...»;
- наводять приклади, використовуючи опорну конструкцію: «...наприклад, ...»;
- роблять висновки, використовуючи опорну конструкцію: «Отже, ...».

Метод «Акваріум»

Клас об'єднується у дві групи – «рибок» і «котів». Для виразності «рибки» сидять на стільцях, що стоять колом — в «акваріумі», де перебувають «рибки». «Рибки» мають обговорювати питання або тему, поки «коти» за ними спостерігають. За 15 хвилин групи міняються ролями. Після завершення роботи кожна група складає кілька запитань для іншої групи за темою обговорення. Групи відповідають на запитання, а потім перевіряють відповіді одне одного.

Метод «Синтез думок»

Учитель/учителька визначає тему обговорення. Учні та учениці об'єднуються в малі групи. Серед них обирається група експертів, яка має стежити за роботою всіх інших груп. Групи по черзі обговорюють тему та записують на аркуші головні думки й висновки, яких вони дійшли. Цей аркуш потім передається іншій групі, яка визначає, із чим не погоджується, і записує аргументи на підтвердження своєї думки. Наступна група працює у такий самий спосіб. Наприкінці роботи група експертів опрацьовує записи, узагальнює їх та підбиває підсумки.

Метод «Діаграма Венна»

Учні та учениці креслять два кола, що накладаються одне на одне (кіл може бути більше — залежно від кількості явищ або процесів для порівняння). У місцях, де кола перетинаються, слід записати спільні ознаки цих явищ або процесів, а у вільному просторі кіл – їхні відмінні ознаки [рис. 5].

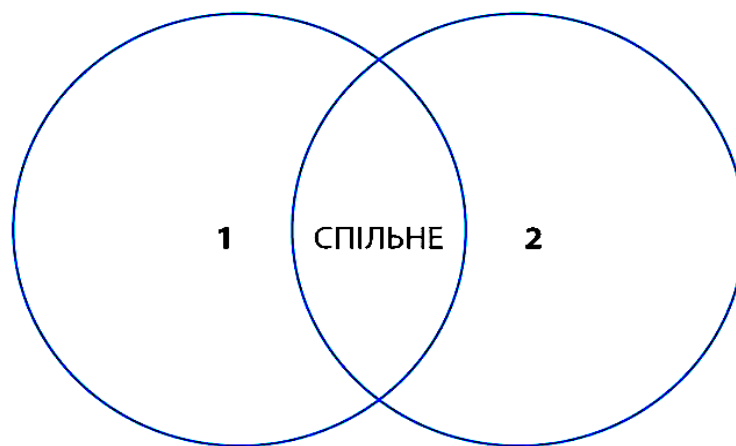

Рис. 5. Діаграма Венна

Метод «Круговий огляд»

Учитель/вчителька готує аркуші із запитаннями або завданнями за кількістю груп. Перша група письмово відповідає на запитання й передає свій аркуш наступній групі. Учні та учениці наступної групи перевіряють відповідь, за потреби доповнюють або виправляють її. Гра триває до того часу, поки кожна група не опрацює всі запитання або завдання, запропоновані вчителем/вчителькою.

Метод «Товсті та тонкі запитання»

Учні та учениці у складі робочих пар, малих груп або індивідуально складають за розглянутим навчальним матеріалом таблицю з двох стовпчиків. У лівому стовпчику «Товсті запитання» записують запитання, що передбачають розгорнуті відповіді з аналізом різних чинників, причинно-наслідкових подій тощо. У правому стовпчику «Тонкі запитання» записують запитання, що передбачають коротку однозначну відповідь.

Метод «Фішбоун» («Кістяк риби»)

Учням та ученицям доручається проаналізувати проблемне питання, побудувавши його схематичну діаграму у формі кістяка риби. Голова риби відображає зміст проблем, а кістки – причинно-наслідкові зв'язки між її складовими. Завдання виконується на аркуші паперу А4 (можна використати шаблон у вигляді кістяка риби) у складі робочих пар або малих груп.

Метод «Два – чотири – усі разом»

Учасники та учасниці обговорюють проблему/питання спочатку в парах, потім двома парами, доповнюючи одне одного, а після цього обговорюють її всім класом і роблять спільні висновки.

Метод «Мозковий штурм»

Учні та учениці для спільного розв'язання проблеми наводять усі ідеї, які в них виникають. Ідеї коротко записує вчитель / вчителька. Потім відбувається вибір та аналіз найвдалішої ідеї.

Метод «Класстер»

Учні та учениці у складі робочих пар, малих груп або індивідуально визначають і графічно фіксують основні змістові одиниці матеріалу з

визначенням усіх зв'язків між ними. Виконаний кластер є зображенням, що дозволяє систематизувати, осмислити та узагальнити навчальний матеріал.

Орієнтація на критичне мислення передбачає передовсім повне неприйняття будь-якої думки або оцінки «на віру»: кожен учень має сформулювати власну думку, не беручи до уваги жодних авторитетів.

Метод «Хмара слів»

Щоб сформулювати власну «хмару слів», під час опрацювання тексту підручника, статті, відеоматеріалу учні визначають ключові слова, які допоможуть розкрити загальну тему. Завершивши роботу, вони виписують отримані слова. Можна надати переліку форму власне хмари, виділивши в ній ті слова, які є найбільш важливими.

Метод «Сенкан»

Сенкан – це форма вільного (неримованого) вірша з п'яти рядків (11-12 слів), що узагальнює інформацію, яку отримали під час вивчення нового матеріалу. Цей вид роботи використовують як інструмент, щоб спонукати до розмірковування над темою.

1-й рядок – тема (іменник, який є темою сенкану);

2-й рядок – два слова (прикметники, що є означеннями теми);

3-й рядок – дія (три дієслова), пов'язані з темою;

4-й рядок – фраза з чотирьох слів, що виражає ставлення до теми, тобто тут висловлюється розуміння теми.

Формула зі складання сенкану

Тема (іменник).

Опис (два прикметники).

Дія (три дієслова).

Ставлення (фраза – чотири слова).

ПЕРЕФРАЗУВАННЯ ЗМІСТУ (одне слово) [22].

2.4. Навчально-практичне заняття

Навчально-практичне заняття – форма заняття, при якій учитель організовує детальний розгляд учнями окремих теоретичних положень предмета та формує вміння і навички їх практичного застосування шляхом групового або індивідуального виконання учнями навчальних завдань.

Проведення навчально-практичного заняття ґрунтується на попередньо підготовленому методичному матеріалі: тестах для виявлення ступеня оволодіння учнями теоретичними положеннями, завданнях різної складності для виконання їх учнями на занятті та необхідних дидактичних засобів [18].

Проводять навчально-практичне заняття переважно у такій послідовності: вступна частина (вступне слово вчителя, пояснення незрозумілих учням питань); основна частина; підбиття підсумків та завершальне слово вчителя [18].

Вступна частина заняття. Для кожного заняття надзвичайно важливою є вступна частина. Чим вона динамічніша, тим швидше учні налаштуються на сприйняття нової інформації і будуть готові до творчої роботи. Важливим є нагадування основних вимог, правил поведінки на занятті. Вчитель пояснює

мету і завдання заняття, визначає форми роботи, час на проведення окремих видів роботи, тобто надає заняттю конструктивно-прагматичного характеру, зацікавлює аудиторію. Іноді практичні заняття починають з короткого узагальнення найголовніших науково-теоретичних положень, які повинні слугувати висхідним моментом в роботі учнів. Після узагальнення вчитель повинен дати відповіді на окремі запитання, які виникли в учнів.

Основна частина заняття. Після висвітлення теоретичних аспектів переходять до основної частини навчально-практичного заняття. Кожне заняття має являти собою тематично завершену ланку навчальної програми.

Активність учнів на заняттях зростає за умови, що їхня діяльність здійснюється в процесі пошуку шляхів додаткового засвоєння теоретичних знань. У них формуються практичні уміння і навички в галузі вирішення прикладних завдань, побудови схем, графіків, креслень, виконання розрахунково-графічних завдань, закріплюються і вдосконалюються вже наявні уміння, розвивається здатність самостійно використовувати весь багаж знань для вдосконалення певних дій.

Сьогодні використовують такі форми проведення практичних робіт:

- фронтальна, за якої після викладення на тренінгу теорії всі учні виконують одночасно одну практичну роботу на однаковому обладнанні; у такому разі наявний єдиний план і однакова послідовність дій для всіх учнів;
- групова, за якої учні, поділені на бригади (команди), виконують різні за тематикою, змістом і планом практичні роботи;
- індивідуальна, коли кожен учень самостійно виконує завдання, яке він отримав від учителя.

На навчально-практичних заняттях учням потрібно дотримуватися принципу максимальної самостійності, зважаючи на те, що кожен учень повинен оволодіти усіма вміннями і навичками виконання певної справи.

Оцінювання роботи учнів у процесі заняття сприяє контролю та активізації навчально-пізнавальної діяльності. Оцінки, отримані на навчально-практичних заняттях є обов'язковими, їх учитель ураховує при виставленні підсумкової оцінки за семестр.

Важливе значення для практичних занять має використання активних методів навчання: *неімітаційних* (дискусії, екскурсії, виїзні заняття), *імітаційних неігрових* (аналіз конкретних ситуацій, вирішення виробничих завдань, розгляд документації, дії за інструкцією), *імітаційних ділових, рольових ігор, ігрового проектування*.

Ефективність навчально-практичного заняття значною мірою залежить від умінь вчителя володіти увагою учнів, упроваджувати елементи змагальності між ними, здійснювати диференційований підхід при підборі груп для спільної діяльності на заняттях, забезпечувати пряме керівництво (планування, спеціальне конструювання завдань, контроль) і опосередковане (вплив на мотиви, установки, мету навчання учнів) [18].

Кожне заняття повинне відповідати певним педагогічним вимогам: дидактичним, виховним, організаційним, психологічним, етичним та гігієнічним [24, с. 107].

Важливе значення у процесі проведення навчально-практичних занять мають індивідуальний підхід і продуктивне педагогічне спілкування. Учні мають отримати можливість розкрити і виявити свої здібності, свій потенціал. Тому при розробленні завдань і плану заняття потрібно враховувати рівень підготовки та інтереси кожного учня, виступаючи в ролі консультанта, не пригнічувати самостійності та ініціативи учнів.

Підбиття підсумків роботи. Кожне навчально-практичне заняття доцільно закінчувати короткими висновками і рекомендаціями вчителя щодо подальшої роботи. У такому разі ці заняття сприятимуть створенню перспективи в роботі учнів. Враховуючи, що на підбиття підсумків заняття потрібно 5-7 хвилин, учитель може заздалегідь спланувати час на розгляд кожного питання, проблемних завдань, вправ, ситуацій, тобто дотримуватися регламенту, що дисциплінує учнів, привчає до економії часу [18].

2.5. Навчально-тренувальне заняття, навчально-польові збори

Навчально-тренувальне заняття – вид занять для учнів, яке базується на широкому використанні теоретичних знань і вмінь, застосуванні різноманітних засобів стрілецької, фізичної, домедичної підготовки тощо. Спрямованість навчально-тренувальних занять пов'язана із забезпеченням необхідної рухової активності, досягненням і підтримкою оптимального рівня фізичної, функціональної та спеціальної підготовленості в період навчання; придбанням особистого досвіду вдосконалення та корекції індивідуального фізичного розвитку, функціональних і рухових можливостей; освоєнням життєво необхідних навичок, психофізичних якостей [17].

У структурі кожного навчально-тренувального заняття, як правило, виділяють три складові частини: підготовчу (розминку), основну і заключну. Зміст окремого тренувального заняття визначається спрямованістю розв'язуваних завдань. Для навчальної практики не типова безліч основних завдань, запланованих на окреме заняття. Підвищена складність вимог особистісного вдосконалення зобов'язує контролювати зусилля в кожному окремому занятті на відносно невеликому колі завдань. Нерідко основний зміст тренувального заняття може становити всього один вид діяльності, наприклад, розбирання та збирання автомату. Підготовча і заключна частини заняття в даному випадку також будуються значною мірою на змісті стрілецької підготовки. При більш різноманітному змісті занять його структура ускладнюється, насамперед в основній частині, де більш складним стає порядок поєднання різних вправ, чергування навантажень і відпочинку [17].

Підготовча частина навчально-тренувального заняття, або розминка. Будь-яке тренування повинне починатися з розминки. Це жорстка і необхідна умова методики проведення всіх навчально-тренувальних занять. У ході розминки здійснюється підготовка організму до виконання напруженої роботи з

розучування і вдосконалення техніки вправ, рухів, розвитку і підтримки фізичних якостей: витривалості, сили, швидкості, спритності та гнучкості.

У процесі розминки працездатність підвищується поступово, приблизно до рівня, необхідного в період основної роботи. Іншими словами, розминка вирішує завдання посилення діяльності організму і його окремих систем для забезпечення виведення на необхідний рівень працездатності. Грамотно проведена розминка дає ще один позитивний результат: знижується ризик травматизму під час виконання основної діяльності. Тривалість розминки – 5-7% часу, відведеного на проведення заняття.

Основна частина навчально-тренувального заняття забезпечує вирішення завдань спеціальної підготовленості за допомогою навчання спеціальної техніки і тактики, формування та розвитку вольових і фізичних якостей.

Навчально-тренувальні заняття за програмою предмета «Захист України» спрямовані на підвищення рівня функціональної та спеціальної підготовленості, будуються на основі використання різноманітних спеціальних вправ, відбивають специфіку певного виду підготовки. Використовуються різні методи тренування: рівномірний, повторний, інтервальний, круговий, змагальний і ігровий. Обсяг і інтенсивність застосовуваних вправ, кількість повторень, серій, характер і тривалість відпочинку підбираються з урахуванням статі, віку, стану здоров'я, рівня підготовленості, психофізичного стану учнів, умов місць проведення занять.

Навчально-тренувальні заняття, спрямовані на технічну підготовленість, передбачають відпрацювання основ, деталей техніки, розучування нових видів діяльності, вдосконалення техніки раніше розучених дій та спеціальних вправ.

Заклучна частина навчально-тренувального заняття призначена для поступового зниження навантаження і, відповідно, відновлення організму. Зміст заключної частини зазвичай складають вправи невисокої інтенсивності та релаксаційні вправи. Тривалість заключної частини зазвичай становить 5-7% відведеного на проведення заняття.

Основа методики побудови навчально-тренувального заняття. Ефективність будь-якого навчально-тренувального заняття пов'язана в першу чергу з правильною постановкою його завдань. Спочатку з урахуванням завдань заняття визначається і розробляється зміст основної частини, а потім відповідно до нього підбирається матеріал для підготовчої і заключної частин. Зазвичай найбільш складні завдання, пов'язані з оволодінням новим матеріалом, рухами великої координаційної складності, спеціальними вправами вирішують на самому початку основної частини заняття. При цьому дотримуються такої послідовності: ознайомлення, розучування, вдосконалення [17].

Навчально-польові збори проводять із метою практичного закріплення рівня знань, умінь та навичок учнів наприкінці навчального року. 3-х денні (18 годин) навчально-польові збори можна проводити на базі закладів спеціалізованої освіти військового спрямування, закладів освіти із специфічними умовами навчання, міжшкільних ресурсних центрів, центрів підготовки населення до національного спротиву, добровольчих формувань територіальної громади, а

також інститутів громадянського суспільства [13]. До їх організації і проведення залучають обласні, міські/районні територіальні центри комплектації та соціальної підтримки, органи місцевого самоврядування. Програма для проведення навчально-польових зборів не залежить від потижневого навантаження і розрахована на 18 навчальних годин [20]. До програми зборів доречно долучати проведення ігор на місцевості [30].

Для організації оцінювання навчальних досягнень учнів на навчально-тренувальних заняттях та навчально-польових зборах варто скористатися *орієнтовними нормативами*, викладеними у додатку 11 до навчальної програми «Захист України. Рівень стандарту» для 10-11 класів загальної середньої освіти (лист Міністерства освіти і науки України від 13.09.2023 № 1121-23) [13].

Організація та проведення навчально-польових зборів планується керівником закладу освіти спільно з учителем предмета «Захист України». У закладі освіти укладають наступні документи:

1. Наказ про проведення навчально-польових зборів.
2. План проведення навчально-польових зборів.
3. Розклад проведення занять на навчально-польових зборах.
4. Плани-конспекти занять.
5. Список здобувачів освіти класу, допущених за станом здоров'я до проходження зборів.
6. Відомість про проведення інструктажу з правил техніки безпеки під час проходження навчально-польових зборів особовим складом здобувачів освіти класу.
7. Наказ про проведення стрільб.
8. Відомість інструктажу з правил поведінки на стрільбищі та техніки безпеки під час проведення стрільб особовим складом здобувачів освіти класу.
9. Відомість про результати складання нормативів з військової підготовки здобувачами освіти класу.
10. Звіт про результати проведення навчально-польових зборів.

Перед початком навчально-польових зборів керівник закладу зобов'язаний особисто впевнитись, що для їх проведення створені безпечні умови, здобувачі освіти засвоїли вимоги безпеки під час проведення занять з озброєнням та військовою технікою, стрільб, під час здійснення маршу в район занять та мають достатні практичні навички щодо їх виконання. Відповідальність за дотримання здобувачами освіти вимог безпеки на заняттях несуть учителі предмета «Захист України». Вони зобов'язані:

- вивчити зі здобувачами освіти вимоги безпеки під час проведення занять, прийняти заходи зі знання цих вимог і забезпечити постійний контроль за їх дотриманням;
- перевірити справність озброєння, військової та іншої техніки, яка виводиться (вивозиться) на заняття, звернувши особливу увагу на знання здобувачами освіти правил поводження з ними;
- перевірити справність та припасування одягу (обмундирування), спорядження й засобів індивідуального захисту здобувачів освіти з урахуванням пори року;

- під час проведення занять з військовою технікою, з озброєнням, у лісистій місцевості, під час розташування табором та в інших пожежонебезпечних місцях вимагати від здобувачів освіти суворого дотримання вимог пожежної безпеки;

- визначати маршрути руху у пішому порядку (маршрути руху машин) та порядок пересування (перевезення) здобувачів освіти до місць проведення занять;

- на заняттях використовувати тільки технічно справне навчальне обладнання, зразки озброєння та військової техніки.

Навчально-польові збори розпочинаються з шикування підрозділу, доведення наказу про їх проведення та розкладу занять, проведення інструктажу з правил поведінки та техніки безпеки під час занять.

Отримавши необхідні ввідні, підрозділ висувається до місця проведення занять з тактичної підготовки. Рекомендуємо заняття з тактичної підготовки спрямувати на оволодіння здобувачами освіти прийомами і способами дій солдата в бою, удосконалення дії солдата у складі відділення в основних видах бою: дії солдата в обороні (вибір вогневої позиції, її інженерне обладнання та маскування); дії з початком вогневої підготовки, відбиття атаки танків і піхоти; способи боротьби з авіацією противника; дії під час застосування зброї масового ураження; дії солдата у наступі (похідний і бойовий порядок механізованого відділення); висування на рубіж атаки (атака з подоланням мінно-вибухових та інших перешкод; подолання ділянки місцевості з радіоактивним зараженням); розвиток умінь щодо дій розвідувального дозору, про дії дозорних під час огляду місцевості та місцевих предметів, загороджень, мостів, різних перешкод; про дії в засаді.

Такі заняття доцільно супроводжувати з використанням зорових та звукових ефектів (запис вибухів снарядів, бомб тощо), створювати екстремальні та стресові ситуації за рахунок обмеження часу на виконання та ускладнення нормативних завдань, несподіваної постановки ввідних тощо. Саме така тактична підготовка сприятиме морально-психологічній готовності молоді до військової діяльності.

Ознайомлення з озброєнням та бойовою технікою військової частини (підрозділу), їх призначенням, тактико-технічною характеристикою доречно проводити у військовій частині (за можливості).

Одним із основних елементів навчально-польових зборів є набуття практичного досвіду зі стрілецької підготовки. На заняттях здобувачі освіти відпрацьовують одноманітність прицілювання, вибір цілі, прицілу та точки прицілювання, виконують початкову вправу стрільби з автоматичної зброї чи з малокаліберної (пневматичної) гвинтівки, удосконалюють знання про будову автомата.

Багато уваги під час проведення навчально-польових зборів відводиться домедичній допомозі, де здобувачі освіти виконують алгоритм первинного огляду пораненого, закріплюють навички з накладання пов'язки на грудну клітку, голову, живіт, кінцівки, зупинки кровотечі за допомогою спеціальних

джгутів у секторі обстрілу та в секторі укриття, відпрацьовують способи та правила транспортування потерпілих при різноманітних ушкодженнях.

У процесі проходження навчально-польових зборів здобувачі освіти мають складати навчальні нормативи з тактичної, стрілецької підготовки та домедичної допомоги для їх урахування в підсумковому оцінюванні [30].

Підвищенню результативності й ефективності освітнього процесу, рівня сформованості знань, умінь і навичок, необхідних для захисту країни, може сприяти навчання учнів у гуртках національно-патріотичного спрямування [1] та участь у військово-спортивних іграх [14].

Нижче подано інформацію про військово-спортивні ігри, які довели свою ефективність та доцільність для впровадження їх у практику закладів загальної середньої освіти, закладів позашкільної освіти, дитячих і молодіжних громадських організацій та об'єднань [14].

Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура»). Гра проводиться щорічно з 2003 року. Метою проведення Гри є виховання захисників держави, громадян-патріотів, які плекають українські традиції, духовні цінності, володіють відповідними знаннями, вміннями та навичками, здатні реалізувати свій потенціал в умовах сучасного суспільства. Основними завданнями Гри визначено: «виховання дітей та молоді в дусі відданості принципам державної незалежності і соборності Україні та Українському народу через плекання національних військово-патріотичних історичних традицій та створення умов для дієвого плекання українських суспільно-державницьких цінностей: національної самосвідомості, ідентичності, самобутності, волі, соборності та гідності Українського народу; здобуття молоддю первинних загальновійськових і спеціальних компетентностей, у тому числі за окремими напрямками: «Джура-Оборонець», «Джура-Десантник», «Джура-Прикордонник», «Джура-Гвардієць», «Джура-Поліцейський» тощо, необхідних для відстоювання державної незалежності та територіальної цілісності України, захисту державного кордону, підтримання безпеки та правопорядку в країні; організація змістовного дозвілля; запровадження найкращих практик та методик самовиховання як однієї з ключових форм самоврядування молоді; активізація процесу формування та закріплення навичок активного громадянства, основ самоврядування в учнівських та студентських колективах; популяризація серед учнівської та студентської молоді здорового способу життя, активного відпочинку та життя в природі; розвиток навичок мандрівництва (туризму), орієнтування та таборування; зміцнення міжрегіональних зв'язків та дружби дітей та молоді, навичок успішної взаємодії з однолітками з інших регіонів України, молоддю діаспори (закордонних українців); заохочення дітей та молоді до вивчення історії боротьби за державну незалежність та територіальну цілісність України, формування шанобливого ставлення до жертв комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні через дослідження архівів тощо; забезпечення прозорості та створення позитивного іміджу процесу національно-патріотичного виховання в осередках

самовиховання дітей та молоді Гри через інформування про їх діяльність в засобах масової інформації та в Інтернеті, через освітні вебсайти та на сторінках у соціальних мережах; сприяння поширенню застосування дітьми та молоддю української мови, проводячи нею всі заходи включно з міжособистісним спілкуванням учасників у межах гри.

Всеукраїнський (Міжнародний) збір-змагання юних рятувальників «Школа безпеки». Засновниками Всеукраїнського (Міжнародного) збору-змагання юних рятувальників «Школа безпеки» є Всеукраїнський громадський дитячий рух «Школа безпеки» та Міністерство надзвичайних ситуацій України. Проводиться з 2006 року. Основним завданням збору-змагання є підвищення рівня знань дітей та молоді в галузі безпеки життєдіяльності, їх фізичної та психологічної підготовки; залучення дітей та молоді до занять прикладними видами спорту, які спрямовано на підготовку людини до дій в надзвичайних ситуаціях, надання само- та взаємодопомоги.

Міжнародна історико-патріотична, військово-спортивна гра «Checkpoint». Гра є комплексом заходів національного, громадянсько-патріотичного, військово-спортивного, технічного і євроінтеграційного характеру, які закладають основи міжнародної освітньої підготовки і всебічного розвитку дітей. Цілями Гри є: громадсько-патріотичне виховання у дусі миротворчості дітей та підлітків; відродження і підвищення престижу, миротворчого та волонтерського руху серед дітей та підлітків; формування свідомого відношення до спільної і особистої безпеки; пропаганда здорового способу життя. Завданнями Гри є: підготовка юнаків до служби у ЗСУ та сумісне міжнародне виконання завдань зі збереження миру на планеті; військово-прикладна і технічна підготовка підлітків: вироблення у підлітків навиків і умінь діяти в екстремальних ситуаціях; вивчення підлітками історії України, історії ООН; виховання у підлітків відчуття взаємодопомоги і товариської підтримки; орієнтування на місцевості; виховання морально-психологічних і фізичних якостей у підлітків.

Всеукраїнський фізкультурно-патріотичний фестиваль школярів України «Козацький гарт». Фестиваль має на меті формування здорового способу життя, підвищення соціальної активності і зміцнення здоров'я учнівської молоді, поліпшення національно-патріотичного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Головними завданнями фестивалю є: підвищення рівня фізичної підготовленості та збільшення рухової активності школярів; формування стійких мотивацій до самостійних занять фізичною культурою і спортом; відродження національних традицій та культурної спадщини українського народу.

Всеукраїнська гра-випробування «Котигорошко». Мета гри: активізація розвитку громадянського, патріотичного виховання підростаючого покоління; пропаганда у дитячому середовищі здорового, активного способу життя; формування у дітей навиків орієнтування у повсякденному житті, під час надзвичайних ситуацій, що спричинено техногенними, природними катастрофами; участь дитячих громадських організацій у процесі професійної

орієнтації дітей на спеціальності рятівників, захисників кордонів, військовослужбовців, правоохоронців; сприяння закріпленню у дітей позитивних уявлень про дії підрозділів МНС України, ДПС України, МВС України, Української армії; виховання гордості, поваги до миротворчої історії народу України, Української Держави.

Всеукраїнські дитячі спортивні ігри «Старти надій». Всеукраїнські дитячі спортивні ігри серед учнів закладів загальної середньої освіти «Старти надій» проводяться з метою масового залучення дітей та підлітків до регулярних занять фізичною культурою і спортом та підвищення їх рухової активності. Головними завданнями Ігор є: поліпшення спортивної та фізкультурно-оздоровчої роботи в загальноосвітніх навчальних закладах; виявлення кращої команди та кращої загальноосвітньої школи зі спортивно-масової роботи; організація дитячого фізкультурно-спортивного руху в Україні; пропаганда та формування засад здорового способу життя серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

Національна дитячо-юнацька військово-спортивна гра «Хортинг-Патріот». Це вид ігрової діяльності військово-спортивного спрямування, у процесі якої застосовується і збагачується накопичений юнаками та дівчатами життєвий досвід, поглиблюються знання про військову службу, загальну дисципліну, уявлення про навколишній світ, формуються змагальні спортивні навички, необхідні їм для успішної майбутньої трудової діяльності, виховуються волеволі якості й організаторські здібності. Гра «Хортинг-Патріот» спрямована на комплексне вирішення оздоровчих, навчальних і виховних завдань: підготовка юнаків до служби в Збройних Силах України; виховання дітей та молоді в дусі патріотизму та любові до Батьківщини, створення умов для прояву активної громадянської позиції; вдосконалення тактичних і практичних знань учасників, підвищення рівня практичних навичок дій в екстремальних ситуаціях, під час дорожньо-транспортних пригод та при пожежах; розвиток соціальної та громадянської відповідальності, що виявляється в активній життєвій позиції; фізичний розвиток юних громадян, зміцнення їхнього здоров'я; інтелектуальний розвиток учнів, підвищення рівня їхньої самодисципліни, психологічного загартування та підготовки до майбутнього дорослого життя; організація змістовного дозвілля дітей та молоді; профілактика бездоглядності та правопорушень дітей та молоді.

Всеукраїнська військово-спортивна гра «Патріот». Гра проводиться з метою забезпечення єдності виховання, розвитку і психологічної підготовки дітей та молоді до захисту Вітчизни; формування у дітей та молоді патріотичної свідомості, національної гідності, готовності до виконання вимог Конституції України; підтримання і розвитку шефських зв'язків військових частин і вищих військових навчальних закладів з навчальними закладами, в яких проводиться допризовна підготовка; залучення ветеранських та інших громадських організацій до виховання учнівської та студентської молоді. Головними завданнями гри «Патріот» є: виховання у дітей та молоді морально-психологічних якостей: мужності, сміливості, рішучості, відваги, стійкості,

наполегливості, дисциплінованості та ініціативності на основі кращих традицій Українського війська; ознайомлення учасників гри з основами законодавства та знань щодо захисту Вітчизни, цивільної оборони, надання першої допомоги; удосконалення фізичного розвитку молоді, підготовки до військової служби в Збройних Силах та інших військових формуваннях України; вивчення історії українських військових формувань; удосконалення педагогічних форм і методів навчання основам військової справи; виховання в учасників гри свідомого ставлення до власної безпеки та безпеки оточення, формування здорового способу життя; зміцнення дружби між дітьми та серед юнацтва різних регіонів України; організація змістовного дозвілля молоді.

Міська військово-спортивна гра «Ми роду козацького діти». Головна мета гри – сприяння розвитку інтересів учнів до української культури, вдосконалення патріотичного та громадянського виховання юного покоління шляхом пізнання традицій та звичаїв українського народу, історії рідного краю, формування гармонійно розвиненої особистості, розкриття творчого потенціалу талановитих учнів. Метою і завданнями Гри є: формування національно свідомих патріотів України, виховання в них духовності, поваги до культури, звичаїв, традицій українського народу; відродження і популяризація української культури, історичної і культурної спадщини народу; формування гармонійно розвиненої особистості шляхом залучення молоді до активної діяльності з вивчення історії рідного краю; виявлення та розкриття творчих здібностей учнів.

Всеукраїнський проєкт «Нащадки вільних» ім. Князя К.І. Острозького. У рамках заходу молодь із різних регіонів України ознайомиться з базовими поняттями тактичної підготовки та першої домедичної допомоги, засвоює основні психологічні прийоми поведінки в критичних ситуаціях, вчиться правильно оцінювати ситуацію в стресових обставинах на прикладі сучасних країн. Учасники засвоюють знання із цивільної та військової тактичної медицини, отримують інформацію про формування оборонної свідомості, а також ознайомлюються з правилами поведінки зі зброєю. Цей проєкт спрямований на актуалізацію розуміння та готовності до захисту суверенітету Батьківщини серед української молоді.

Пластова теренова гра «Пам'ятай про Крути». Мета гри – виховувати в учнівської молоді повагу до історії України, розширити знання про історичні події, які відбувалися під Крутами, усвідомити їх значення для держави, формувати світогляд громадянина-патріота.

Узагальнення огляду цих ігор дозволяє зробити висновки, що для військово-спортивних та патріотичних ігор притаманно:

- пізнавальний характер і різноманітність ігрових мотивів, цілей; звернення до історії та традицій української культури, зокрема українського козацтва;
- військово-прикладна спрямованість знань і дій у грі;
- залучення організацій-партнерів для розширення виховних впливів (органів місцевої влади, Міністерств освіти і науки України, надзвичайних ситуацій, молоді і спорту, громадських організацій тощо);

- широкий арсенал активностей (для розвитку інтелектуальних, фізичних, вольових якостей учасників); оновлення та удосконалення педагогічних форм, прийомів і методів виховання сучасної учнівської молоді» [14].

Таблиця 2

ОРІЄНТОВНА ТЕМАТИКА НАВЧАЛЬНО-ТРЕНУВАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ ТА НАВЧАЛЬНО-ПОЛЬОВИХ ЗБОРІВ [30]

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
Прикладна фізична підготовка	
Знаннявий та діяльнісний компонент Учень (учениця): характеризує особливості: бігу, подолання горизонтальних і вертикальних перешкод; має уявлення про техніку бігу по пересіченій місцевості долає перешкоди різними способами. Ціннісний компонент: дотримується правил безпеки під час занять з військової та прикладної фізичної підготовки.	Подолання єдиної смуги перешкод, природних (пристосованих) перешкод. Силкові вправи. Вправи з навантаженнями. Біг по пересіченій місцевості.
Стрілецька підготовка	
Знаннявий та діяльнісний компонент Учень (учениця): обґрунтовує основні правила стрільби; здійснює тренування у одноманітності прицілювання; здійснює вирішення завдань на визначення прицілу і точки прицілювання; виконує вправи стрільб, передбачених програмою; нормативи з вогневої підготовки (№ 1, 2, 3, 4, 5); початкову вправу стрільби з автомата бойовими патронами; дотримується правил безпеки під час стрільби; називає основні заходи безпеки при проведенні стрільб в тирі та на військовому стрільбищі; пояснює заходи безпеки при проведенні стрільб в тирі; вказує організацію і порядок проведення стрільби з автомата; здійснює вибір цілі, прицілу та точки прицілювання. виконує підготовку упора, приготування до стрільби;	Основні заходи безпеки при проведенні стрільб у тирі та на військовому стрільбищі та під час поводження з ручними осколковими гранатами. Організація і порядок проведення стрільби з автоматичної зброї. Вибір і зайняття положення для стрільби. Положення стрільця під час стрільби з місця (стоячи, з коліна, лежачи, сидячи), в русі в пішому порядку. Виконання початкової вправи стрільби з автоматичної зброї. Прийоми стрільб з автоматичної зброї (вогневі тренування). Виконання вправ стрільби з пневматичної гвинтівки. Прийоми та правила метання ручних осколкових гранат. Виконання вправи «Метання ручної осколкової гранати з місця із-за укриття».

називає дії під час приготування до стрільби; здійснює тренування в одноманітності прицілювання, розуміє вирішення завдань на визначення прицілу і точки прицілювання; називає умови виконання вправ стрільби з пневматичної гвинтівки; здійснює виконання вправ стрільби з пневматичної гвинтівки; узагальнює знання з будови автомата; бере участь в тренуванні стрільби з пневматичної гвинтівки; виконує: прийоми стрільби (вогневі тренування); вміє готуватися до стрільби з різних положень; знає прийоми і правила стрільби із стрілецької зброї; визначає: вибір і зайняття місця для стрільби; вміє виконувати положення автоматника під час стрільби з місця і в русі в пішому порядку; бере участь: у приготуванні до стрільби. Ціннісний компонент: дотримується правил безпеки при проведенні стрільби зі стрілецької зброї.	
--	--

Тактична підготовка	
Дії солдата в бою у складі малих тактичних груп	
Знансвий та діяльнісний компонент Учень (учениця): характеризує дії відділення в обороні, наступі та в розвідувальному дозорі; дії солдат із початком вогневої підготовки в обороні, під час застосування зброї масового ураження; розуміє дії з початком вогневої підготовки; називає сторони горизонту за компасом, годинником сонцем, місцевими предметами; володіє способами подолання місцевості з мінно-вибуховими загородами, дотримується при цьому правил безпеки; виконує дії солдата у наступі; визначає азимут на місцевий предмет і напрямок руху за азимутом та зворотнім азимутом; здійснює орієнтування на місцевості за картою під час руху, висування на рубіж	Дії солдата в обороні. Вибір вогневої позиції, її інженерне обладнання та маскування. Поняття про дії розвідувального дозору. Дії дозорних під час огляду місцевості та місцевих предметів, інженерних загороджень, мостів, різних перешкод. Дії в засаді. Ведення спостереження. Основи слідопитства. Дії солдата в наступі. Способи подолання інженерних загороджень. Дії в опорному пункті противника. Дії в особливих умовах. Бій у місті, форсування водних перешкод. Дії солдата при маневруванні в складі підрозділу. Бойові порядки та їх використання під час руху. Визначення азимуту та зворотного азимуту та рух за ним. Прицілювання за азимутом.

атаки, наступ та відхід в складі бойової групи (відділення); розуміє дії розвідувального дозору; виконує дії дозорних під час огляду місцевості та місцевих предметів, споруд, дії по обладнанню та маскуванню вогневої позиції; веде спостереження, дії в засаді; знає бойові порядки та їх використання під час руху, правила безпеки при використанні радіозв'язку; вміє пересуватися у складі бойового підрозділу (механізованого відділення) в бойових порядках; характеризує бойові та розвідувальні можливості КОТМ; розуміє та характеризує функціональні завдання членів розрахунку КОТМ у залежності від типу бойового завдання; називає етапи вильоту КОТМ для коригування вогню; розуміє методику коригування вогню за допомогою КОТМ. Діяльнісний компонент Учень (учениця) виконує:	Складання опису місцевості. Орієнтування на місцевості за мапою (електронною мапою) під час руху. Вимірювання відстані парами кроків. Визначення координат об'єктів. Цілевказання. Евакуація поранених і пошкодженої бойової техніки. Програмне забезпечення. Основи радіозв'язку, використання радіостанцій. Застосування терміналів супутникового зв'язку. Ударні БПЛА. Розвідка та коригування вогню за допомогою БПЛА. Квадрокоптери з обмеженими тактичними можливостями (КОТМ); розрахунок КОТМ: оператор та коректувальник, їхні функціональні завдання та взаємодія. Принципи використання, обслуговування та прийоми керування КОТМ. Коректування вогню за допомогою КОТМ.
наземні імітаційні дії за інформацією від розрахунку квадрокоптера (ввідними вчителя); функції оператора надмалого квадрокоптера: маневрує за курсом та висотою за командами та ввідними (зліт та посадка можуть виконуватися в автоматичному режимі); функції коригувальника надмалого квадрокоптера: визначає та називає місцезнаходження предметів, виявлених під час польоту надмалого квадрокоптера.	
Озброєння та бойова техніка військової частини (підрозділу)	
Знаннєвий компонент Учень (учениця): характеризує озброєння та бойову техніку військової частини; пояснює основи повсякденної життєдіяльності підрозділу (частини); має уявлення про Демонстрацію озброєння та бойової техніки в дії.	Ознайомлення з озброєнням та бойовою технікою військової частини (підрозділом), їх призначення, тактико-технічна характеристика. Демонстрація озброєння та бойової техніки в дії. При неможливості провести заняття у військовій частині, проводиться ознайомлення з роботою ТЦК та СП, інших збройних формувань.

Домедична допомога	
Домедична допомога в умовах бойових дій (тактична медицина)	
Знаннявий та діяльнісний компонент Учениця (учень): вміє переводити пораненого в положення на боці (животі); володіє навичками зупинки кровотечі з ран шиї, тулуба, кінцівок, за допомогою спеціальних джгутів; вміє застосувати на практиці різні способи транспортування потерпілих при різноманітних ушкодженнях.	Надання домедичної допомоги в секторі обстрілу. Алгоритм надання домедичної допомоги у секторі обстрілу. Зупинка кровотечі з ран шиї, тулуба, верхньої та нижньої кінцівок. (самодопомога-взаємопомога). Зупинка кровотечі за допомогою спеціальних джгутів (самодопомога-взаємопомога) Способи та правила транспортування потерпілих при різноманітних ушкодженнях.
Знаннявий та діяльнісний компонент Учень (учениця): виконує алгоритм первинного огляду пораненого; визначає ознаки життя; вміє накладати пов'язки на грудну клітку, голову, живіт, джгут на кінцівки; володіє навичками зупинки кровотечі з рани тулуба за допомогою гемостатичних засобів та кровотечі з рани кінцівки за допомогою спеціальних перев'язувальних пакетів.	Надання допомоги в секторі тактичних умов. Алгоритм з надання домедичної допомоги у секторі укриття. Первинний огляд пораненого, визначення ознак життя. Переведення в стабільне положення. Накладання пов'язки на грудну клітку, голову, живіт. Накладання турнікету (джгута) на кінцівки. Зупинка кровотечі з рани тулуба за допомогою гемостатичних засобів (само- та взаємопомога). Зупинка кровотечі з рани кінцівки за допомогою спеціальних перев'язувальних пакетів (само- та взаємопомога).

3. Інфраструктура освітнього осередку

3.1. Вимоги до інфраструктури

Для того, щоб повноцінно задовольнити потреби викладання цього навчального предмета / інтегрованого курсу, закладам освіти необхідно забезпечити дві інфраструктури: навчальну та практичну.

Навчальна інфраструктура осередку повинна мати такі зони [26]:

- функціональна зона для відпрацювання практичних навичок з домедичної допомоги;
- лекторій;
- функціональна зона для відпрацювання навичок із застосування безпілотних систем, використання програм для планування бою тощо з використанням ПК;

- функціональна зона для зберігання обладнання, що використовується під час викладання;

- функціональна зона (майстерня) для виконання практичних завдань з інженерії, ремонту тощо безпілотних апаратів різного типу, в тому числі мультикоптерів FPV, а також за технічної можливості вивчення роботи засобів зв'язку та іншого електронного обладнання, що використовується силами безпеки і оборони (для закладів професійно-технічної освіти);

- санітарна зона;

- кімната для інструкторів.

Заклад освіти може самостійно визначати перелік функціональних зон осередку, враховуючи наявність простору, освітньої потреби учнів і учениць та вимоги модельної / навчальної програми навчального предмета / інтегрованого курсу «Захист України».

При формуванні найменшого осередку простір створюється шляхом зонування відповідного кабінету для досягнення ефективного викладання всіх модулів програми навчального предмета / інтегрованого курсу «Захист України».

При наявності великої кількості класів в межах одного ОТГ місцевими органами управління може бути прийняте рішення щодо розміщення функціональних зон викладання різних модулів навчального предмета / інтегрованого «Захист України» на базі різних закладів освіти.

Інфраструктура для відпрацювання практичних навичок повинна мати функціональну зону для відпрацювання практичних навичок поводження зі зброєю, що охоплює: вхідну зону, зону для стрільби, зону для підготовки, кімнату для зберігання та чищення зброї, санітарне приміщення [26].

3.2. Оздоблення приміщень освітнього осередку та розміщення меблів на тренінгах, навчально-практичних і навчально-тренувальних заняттях

Оздоблення приміщень. Оздоблення приміщень осередку потрібно здійснювати з використанням візуалізацій дизайну без застосування атрибутів, декорів та інших візуальних деталей, які відповідають радянській традиції викладання цього курсу. Ремонт, обладнання, оснащення та оздоблення класів мають забезпечити цілісність викладання предмета «Захист України» в усій країні (області, місті) [26].

Усі типи меблів (меблі для навчання, меблі для зберігання, меблі для технічних засобів тощо) та навчальне обладнання на тренінгах і навчально-практичних заняттях потрібно розміщувати відповідно до площі та інших параметрів приміщень осередку з максимальним урахуванням Рекомендацій з облаштування осередків Міністерства освіти і науки України [26] та Типового

переліку засобів навчання та обладнання для забезпечення викладання предмета «Захист України» закладів освіти, які забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти [29].

Для організації занять розсадка учнів може відбуватись у традиційний спосіб (рядами), столи можуть також стояти в колі, або ж, за необхідності, формувати команди. Ліва частина призначена для медицини, права – для дровоної підготовки (робочі місця біля стіни) та для командної роботи (парти в центрі).

Обидві частини класу повинні мати робочі столи інструкторів та монітори для демонстрації навчальних матеріалів. Подана схема планування навчальних класів передбачає один клас 72 м², поділений мобільною перегородкою (рис. 6). У кожній зоні мають бути відповідні меблі та пристрої (рис. 6, 7, 8).

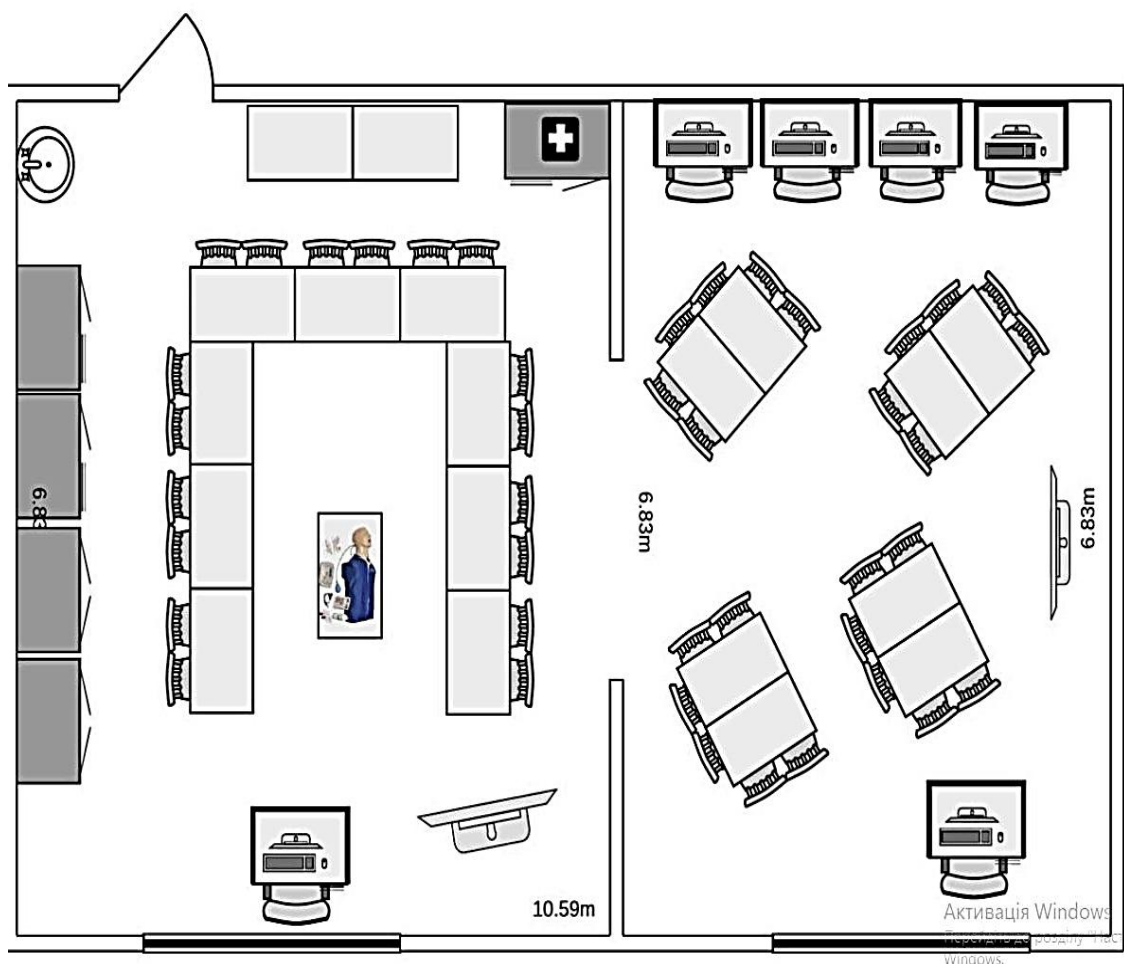

Рис. 6. Схема розташування меблів у класному приміщенні [26]

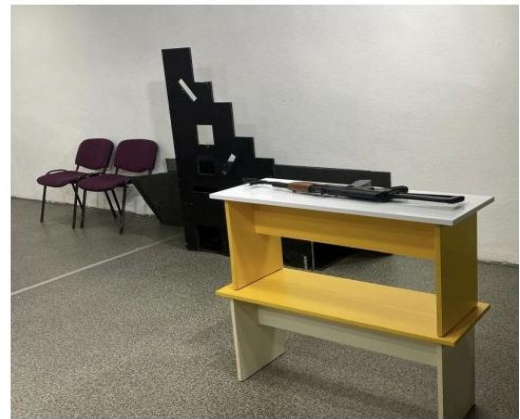

Рис. 7. Варіанти розташування меблів та обладнання у приміщеннях осередку [26]

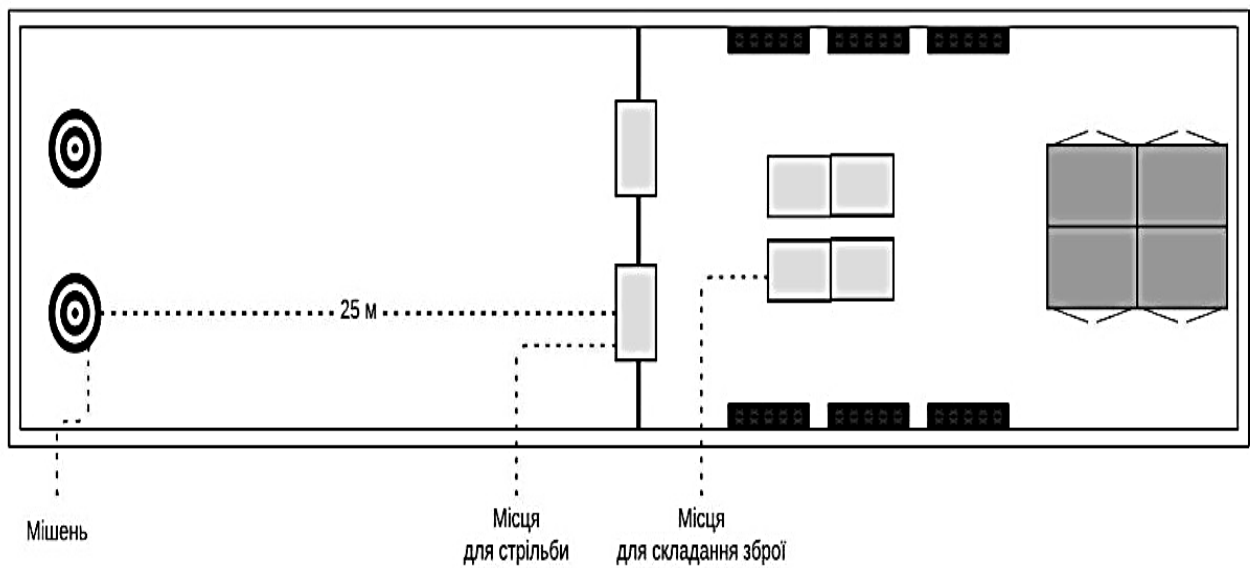

Рис. 8. Схема організації пневматичного тиру [26]

Зона для підготовки. Ця зона вимагає столів для складання, розбирання та чищення зброї. На одного інструктора розраховуємо два столи. Зона для підготовки повинна мати широкі проходи для того, щоб учні могли спостерігати за роботою однокласників, а також була проглядність для проведення інструктажу. У випадку, якщо довжина приміщення дозволяє облаштувати одночасно і лазерний, і пневматичний тир, то для обслуговування обох стрільбищ достатньо однієї зони для підготовки до стрільби (рис. 9). Крім того, зона для підготовки має містити шафи для зберігання навчальних матеріалів (крім зброї), карематів тощо [26].

Рис. 9. Зона для підготовки до стрільби [26]

Лазерне стрільбище. Лазерне стрільбище (інтерактивний лазерний тир) може замінити навчальний тир або бути додатковим стрільбищем у навчальному тирі. Його облаштування передбачає наявність: проєктора, відеокамери, робоче місце інструктора (сервер та монітор), проєкційний екран, макети зброї з лазером. Додатковою функцією технічного оснащення лазерного стрільбища є можливість демонстрації відеоматеріалів, що стосуються навчання стрільбі. Важливо облаштувати сидячі місця для очікування, лавки або мобільні крісла, які легко можна переставляти під потреби заняття (рис. 10).

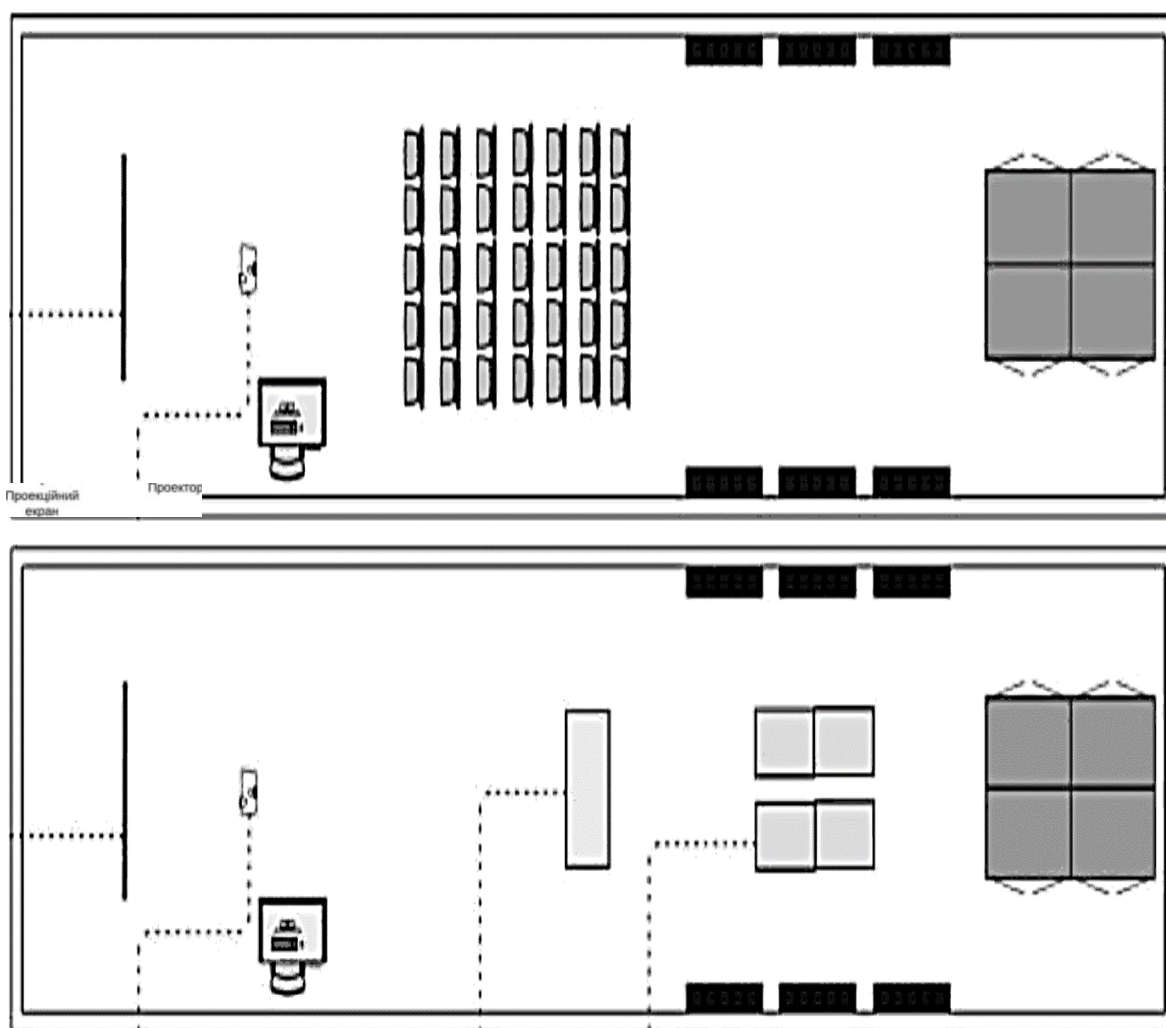

Рис. 10. Схема організації лазерного стрільбища [26]

ДОДАТКИ

ЗАТВЕРДЖЕНО
рішенням педагогічної ради
від __.__. 2025 р.,
протокол №__

Навчальна програма «Захист України» для 10-11 класу (70 год.)

Розроблено на основі модельної навчальної програми
«Захист України. Інтегрований курс» для закладів, що забезпечують
здобуття повної загальної середньої освіти (наказ Міністерства освіти і науки
України від 08 серпня 2024 року № 1116) та відповідно до типової освітньої
програми закладів загальної середньої освіти III ступеня (наказ Міністерства
освіти і науки України від 20 червня 2025 року № 890)

Розробив (ли):
(прізвище, ім'я, по батькові)

*Розробник проекту навчальної програми –
Жосан О.Е. (Комунальний заклад
«Кіровоградський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
імені Василя Сухомлинського»)*

Кропивницький

2025

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Метою профільної середньої освіти є розвиток особистості здобувачів та здобувачок освіти шляхом утвердження у них національної та громадянської ідентичності і формування компетентностей, необхідних для їхньої життєвої стійкості, самостійності, відповідальності, комунікації та взаємодії з іншими, соціалізації та громадянської стійкості й активності, підприємливості, свідомого вибору подальшого життєвого шляху, ціложиттєвої освіти, трудової діяльності й самореалізації; виховання у здобувачів та здобувачок освіти самоповаги й поваги до інших, шанобливого й відповідального ставлення до родини, суспільства й держави, національних і культурних цінностей українського народу на засадах патріотизму, а також готовності до їх захисту; виховання відповідального ставлення до довкілля, природи з позицій наукового світогляду й принципів сталого розвитку.

Навчальна програма навчального предмета «Захист України» для 10-11 класів, спрямована на реалізацію вказаної мети, визначає орієнтовну послідовність досягнення визначених основних очікуваних результатів навчання з соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі тощо, орієнтовний зміст та види навчальної діяльності учнів і учениць, що спрямовані на розвиток та формування ключових компетентностей як вимоги Державного стандарту профільної середньої освіти.

Метою соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі є розвиток особистості здобувача та здобувачки освіти, які здатні до гармонійної соціальної і міжособистісної взаємодії, самоусвідомлення, самозарадності, піклування про безпеку й здоров'я особисті та інших, підприємливості й професійної зорієнтованості спрямованих на забезпечення власного й суспільного добробуту, виявлення готовності діяти в інтересах національної безпеки й постати на захист національних інтересів та територіальної цілісності України.

Відповідно до означених цілей метою навчального предмета «Захист України» є формування національної та громадянської ідентичності, громадянської стійкості та оборонної свідомості здобувачів та здобувачок профільної середньої освіти, здатного виявляти свою національну та громадянську ідентичність у повсякденному житті і в умовах негативних зовнішніх впливів та готовність до захисту незалежності і територіальної цілісності України, конституційних засад державного ладу, національних інтересів та суспільно-державних (національних) цінностей України.

Для реалізації означеної мети визначено такі завдання:

- ознайомлення здобувачів і здобувачок освіти з основними принципами громадянської активності та оборонної свідомості як складової стратегії захисту національних інтересів та суспільно-державних (національних) цінностей України;
- розвиток вмінь здобувачів і здобувачок освіти, спрямованих на готовність до захисту незалежності і територіальної цілісності України, конституційних засад державного ладу, національних інтересів та суспільно-державних (національних) цінностей України;
- розвиток командної взаємодії, лідерства та самозарадності здобувачів і здобувачок освіти в природному, соціальному, техногенному та віртуальному середовищах в умовах негативних зовнішніх впливів;
- формування вмінь, прогнозування наслідків своїх дій для безпеки, здоров'я, і добробуту в умовах невизначеності;
- розвиток вмінь відстоювання власної української національної та громадянської ідентичності інтересів українського суспільства, протидіючи проявам тиску, неповаги і приниження;
- формування прихильності до безпечних і корисних практик поведінки, які зменшують ризики для життя і здоров'я або запобігають їм;
- навчання надання необхідної домедичної допомоги собі та/або іншим особам;
- формування вміння вчитися без шкоди для здоров'я, відстежувати власний поступ;
- навчання діяти ефективно (самостійно та в групі) для досягнення успіху при відстоюванні власної української національної та громадянської ідентичності;

– формування у здобувачів і здобувачок освіти підприємливості та етичної поведінки, на основі суспільно-державних (національних) цінностей України, для поліпшення здоров'я, безпеки і добробуту власного та українського суспільства;

– розвиток вміння планувати різні варіанти освітньо-професійного шляху на основі балансу власних ресурсів і цінностей, інформації щодо ринку праці, аналізуючи наслідки своїх рішень, зокрема в системі оборони України та на підприємствах оборонної галузі.

Програма ґрунтується на основі суспільно-державних (національних) цінностей України, визначених Законом України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», визначених Державним стандартом ціннісних орієнтирах, а саме:

– формування в здобувачів та здобувачок освіти громадянської активності та стійкості, патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, державної мови;

– формування готовності до захисту незалежності й територіальної цілісності України, конституційних засад державного ладу, національних інтересів і суспільно-державних (національних) цінностей України;

– формування готовності здобувача та здобувачки освіти виявляти свою громадянську позицію, що передбачає вміння аналізувати суспільне життя й ідентифікувати себе з українською нацією, суспільством, обстоювати права й свободи українського народу, готовності бути залученими до діяльності у сфері безпеки та оборони України;

– повага до особистості здобувача і здобувачки освіти й визнання пріоритету їх зацікавлень, досвіду, власного вибору, прагнень, ставлення у визначенні мети та організації освітнього процесу, підтримка пізнавального інтересу й наполегливості;

– забезпечення рівного доступу до освіти та рівного ставлення до кожного та кожної без будь-яких форм дискримінації учасників та учасниць освітнього процесу на засадах інклюзивності й безбар'єрності;

– формування нетерпимості до корупції, дотримання принципів академічної доброчесності у взаємодії учасників та учасниць освітнього процесу та організації всіх видів навчальної діяльності;

– становлення вільної особистості здобувача та здобувачки освіти, підтримка їх самостійності, підприємливості, ініціативності, впевненості в собі;

– розуміння важливості розвитку мислення й пошанування істини; формування культури здорового способу життя здобувача освіти, створення умов для забезпечення його гармонійного фізичного та психічного розвитку, добробуту;

– створення безпечного, вільного від насильства й цькування освітнього середовища, у якому забезпечено атмосферу довіри;

– плекання в здобувачів та здобувачок освіти любові до рідного краю, відповідального ставлення до довкілля;

– утвердження людської гідності, чесності, милосердя, доброти, справедливості, співпереживання, взаємоповаги і взаємодопомоги, поваги до прав і свобод людини, здатності до конструктивної взаємодії здобувачів та здобувачок освіти між собою та з дорослими.

Програма охоплює формування наскрізних в усіх ключових компетентностях умінь, таких як: читати з розумінням, висловлювати власну думку, критично і системно мислити, логічно обґрунтовувати позицію, діяти творчо, виявляти ініціативу, конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики та приймати рішення, розв'язувати проблеми, співпрацювати з іншими.

Компетентнісний потенціал навчального предмета «Захист України» є провідним засобом реалізації його мети через реалізацію компетентнісного підходу в навчальний процес загальноосвітньої школи і розкриває компетентнісний потенціал соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі за усіма ключовими компетентностями.

Принципи та пріоритети, на яких ґрунтується програма, втілюють нові прогресивні концептуальні підходи, нові погляди на роль дитини і педагогів в освітньому процесі, форми організації дитячої життєдіяльності, зокрема дитиноцентризм (відповідність віковим особливостям, потреби та інтереси учнів і учениць, особистісно зорієнтоване навчання, суб'єкт-суб'єктна взаємодія), комунікативно зорієнтоване навчання, діяльнісний підхід, демократичне середовище, принцип системності та наступності, людинознавче спрямування.

Пріоритети викладання предмета: формування особистості здобувача та здобувачки освіти через взаєморозуміння, взаємоповагу, співробітництво всіх учасників навчального процесу; осмислення і утвердження національної та громадянської ідентичності, громадянської стійкості та оборонної свідомості здобувачів та здобувачок освіти, здатних виявляти свою національну та громадянську ідентичність у повсякденному житті і в умовах негативних зовнішніх впливів та готовність до захисту незалежності і територіальної цілісності України, конституційних засад державного ладу, національних інтересів та суспільно-державних (національних) цінностей України.

Зміст навчального матеріалу у програмі складається з двох частин: понятійного і діяльнісного. Види навчальної діяльності пропонуються для розвитку ключових і предметних компетентностей та мають рекомендаційний характер. Зміст програми структуровано за шістьма модулями.

10 клас

Модуль 1. Основи національної безпеки та оборони України – 8 год.

Модуль 2. Основи управління та планування – 8 год.

Модуль 3. Озброєння та військова техніка. Стрілецька підготовка – 16 год.

Модуль 4. Основи дій, комунікації та взаємодії в бою – 8 год.

Модуль 5. Орієнтування на місцевості та інженерна фортифікація – 16 год.

Модуль 6. Домедична допомога в умовах бою – 14 год.

11 клас

Модуль 1. Військові технології та їхній розвиток – 16 год.

Модуль 2. Стрілецька підготовка, основи дій та взаємодії в бою – 16 год.

Модуль 3. Інформаційна війна – 8 год.

Модуль 4. Домедична допомога в умовах бою – 16 год.

Модуль 5. Цивільне населення в кризових умовах – 8 год.

Модуль 6. Планую майбутнє: особиста роль в обороні України – 6 год.

Програму розроблено для реалізації за допомогою різних навчальних матеріалів, а саме: підручників, навчальних посібників, навчально-методичних та методичних посібників, а також індивідуального методичного забезпечення, у т.ч. й розробленого вчителем самостійно.

Усі модулі навчального предмета мають профорієнтаційне спрямування та можуть бути доповнені іншими навчальними предметами та курсами, зокрема й міжгалузевими інтегрованими рішеннями. Також окремі компоненти програми можуть бути основою для поглиблених модулів (компетентнісний потенціал курсів). Узгодженість предмета «Захист України» з поглибленими курсами (модулями), які його доповнюють, втілюється через взаємозв'язок між основними і поглибленими результатами.

Програма може бути реалізована в умовах очного, дистанційного та змішаного навчання за потреби. Наступність між циклами навчання на рівнях базової середньої освіти у програмі «Захист України» реалізується через відповідність очікуваних результатів вимогам Державного стандарту базової середньої освіти, з урахуванням очікуваних результатів навчання, визначених у типових програмах.

Для оптимальної реалізації програми освітній процес в освітньому осередку з вивчення предмета «Захист України» має бути організовано у *тренінговій формі*. Для ефективного втілення програми перевага надається практичній спрямованості, інтерактивним, дослідницьким, проєктним видам діяльності. Для закріплення відпрацювання практичних

вмінь та навичок обов'язковим є проведення *навчально-практичних, навчально-тренувальних занять* та, за можливості, *навчально-польових зборів*. Під час реалізації програми можливе використання таких форм освітньої діяльності, як навчальні екскурсії, проекти, ігри тощо.

10 клас

Тема	Кільк. годин	Очікувані результати навчання	Види навчальної діяльності
Модуль 1. Основи національної безпеки та оборони України (8 годин)			
Взаємодія між громадянами і державою у захисті країни. Обов'язки громадян та громадян перед державою. Конституційний обов'язок. Військовий обов'язок.	1	формує себе як особистість і частину суспільства, усвідомлює власну гідність [ГЮ 5.1]	Обговорення в загальному колі проблемного питання (на вибір).
Основні положення міжнародного гуманітарного права. Територіальна цілісність держави. Національний спротив.	1	відповідально втілює у життєдіяльність оптимальні стратегії безпечної поведінки для збереження життя і здоров'я власного та оточуючих на основі суспільних цінностей [12 СЗО 1.1.2]	Обґрунтування громадянської активності та оборонної свідомості як складової стратегії збереження життя власного та оточуючих на основі суспільно – державних цінностей.
Сектор безпеки і оборони (завдання та структура). Оборонний бюджет України.	1	читає із розумінням документи, які гарантують права громадян і вміє використовувати здобуті знання під час розв'язання ситуацій, пов'язаних з безпекою, здоров'ям та добробутом [12 СЗО 1.2.1-3]	Опрацювання (читання із розумінням) та обговорення документів, які гарантують права та обов'язки громадян, пов'язані із захистом України.
Роль НАТО. Стратегічні партнери. Коаліція у протистоянні. Роль громадянського суспільства у формуванні обороноздатності і національної єдності.	1,5	ставить чіткі цілі щодо власного майбутнього й вибудовує стратегії досягнення їх [12 СЗО 4.6.2-1]	Обґрунтування важливості військового обов'язку на основі опрацьованих документів.
Волонтерський рух як складова підвищення спроможності сил оборони. Способи реалізувати свій талант в обороні України.	1,5	пояснює добровільну (волонтерську) діяльність як вияв соціальної відповідальності й суспільно-корисної діяльності [12 СЗО 4.10.1-1]	Індивідуальна робота з портфоліо, самоаналіз. можливостей власного розвитку з урахуванням подолання труднощів і невдач.
Адаптація суспільства до потреб військовослужбовців і військовослужбовиць та ветеранів й ветеранок війни, зокрема осіб з інвалідністю внаслідок війни.	1	оцінює власні можливості, здібності, знання, вміння, ресурси, потреби та обмеження [12 СЗО 4.11.1-1]	Аналіз правил прийому, порядок підготовки та вступу до закладів фахової передвищої військової освіти, вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти та закладів вищої освіти зі специфічними умовами
Узагальнення матеріалу тем модуля. Модульна контрольна робота.	1	аналізує пропозиції закладів освіти, критерії	
<i>Орієнтовні проблемні питання:</i> Які обов'язки мають			

громадяни країни? Що таке оборонна свідомість? У чому полягає роль військових формувань України? Чому виконання військового обов'язку є необхідним для національної та особистої безпеки? У які способи можливо брати участь в обороні країни? Чому оборона країни є ефективнішою, коли до неї долучаються усі громадяни незалежно від їхніх вроджених та соціальних ознак? Яка роль військовослужбовців та ветеранів війни у суспільстві, принципи етичного спілкування та поведінки з ними?		зарахування, аналізуючи різні джерела інформації [12 СЗО 4.11.1-2] планує різні варіанти освітньо-професійного шляху на основі балансу власних ресурсів і цінностей, інформації щодо ринку праці, аналізуючи наслідки своїх рішень [12 СЗО 4.11.1-3] аналізує варіанти власних рішень без впливу упереджень щодо професій і гендерно-рольових моделей [12 СЗО 4.11.1-4]	навчання, використовуючи різні джерела інформації та презентація результатів. Планування ймовірних варіантів освітньо-професійного шляху в секторі безпеки та оборони України й на підприємствах оборонної галузі. Профорієнтаційні зустрічі, екскурсії, які допоможуть віднайти себе секторі безпеки та оборони України. Аналіз власних рішень без впливу упереджень щодо професій і гендерно-рольових моделей. Мапа думок «Способи реалізувати свій талант в обороні України».
--	--	--	--

Модуль 2. Основи управління та планування (8 годин)

Склад, структура, завдання Сил оборони. Структура, призначення та бойові можливості військових підрозділів. Військові звання, знаки розрізнення (родів, видів військ), ролі під час планування та втілення військових дій. Підходи до військового управління та планування. Військове лідерство. Невизначений контекст війни. Узагальнення матеріалу тем модуля. Модульна контрольна робота (виконання тестових завдань). <i>Орієнтовні проблемні</i>	2 1 2 1 1 1	моделює способи дій, спрямованих на утвердження демократії в Україні, збереження її територіальної цілісності й незалежності [12ГІО5.1.1-2] обґрунтовує оптимальні стратегії відповідальної поведінки щодо збереження здоров'я, формування й розвитку безпеки й добробуту [12 СЗО 1.1.2-1] обґрунтовує важливість збереження українських суспільно-державних (національних) цінностей для забезпечення особистого та суспільного добробуту [12СЗО 1.1.2-3] читає із розумінням документи, які гарантують права громадян і вміє використовувати здобуті знання під час розв'язання ситуацій, пов'язаних з безпекою, здоров'ям та	Ознайомлення з організаційно-штатною структурою та озброєнням відділення (взводу, роти тощо). Обґрунтування організації внутрішньої служби підрозділу. Створення інтелект-карти проблем війни. Моделювання індивідуальних дій в урбанізованій місцевості та приміщенні. Планування та організація ефективних бойових дій із використанням наявних ресурсів та з врахуванням поточної ситуації. Воргейм для відпрацювання навички планування.
--	---	---	--

<i>питання:</i> Як приймати рішення на основі аналізу вивчених результатів? Чим відрізняються повноваження осіб сержантського та офіцерського складів? Які різниці в структурі військових підрозділів вам відомі? У чому полягає ключова різниця радянської системи командування top-down та натівської bottom-up? Як удосконалювати свої фізичні якості ? Що таке пошук рішень для підвищення ефективності?		добробутом [12СЗО 1.2.1-3] ідентифікує способи запобігання конфліктним ситуаціям і вирішення конфліктних ситуацій самостійно та у взаємодії з навколишніми [12 СЗО 1.3.2-1] уміє робити вибір на користь власних здоров'я й безпеки [12 СЗО 3.4.1-2] визначає довгострокові цілі, складає та корегує плани дій для досягнення успіху й добробуту, в умовах невизначеності й непередбачуваності [12 СЗО 4.3.1-1] демонструє готовність виконувати різні командні ролі й завдання, об'єктивно оцінює свої сильні сторони, вміння, здібності щодо результативності командної роботи, зважаючи на обставини [12 СЗО 4.7.1-3] демонструє і пропагує поведінку з урахуванням норм етики й моралі суспільства, суспільних цінностей, прав людини й соціальної справедливості [12 СЗО 4.8.1] планує різні варіанти освітньо-професійного шляху на основі балансу власних ресурсів і цінностей, інформації щодо ринку праці, аналізуючи наслідки своїх рішень [12 СЗО 4.11.1-3]	Пошук та ухвалення рішень для підвищення ефективності.
Модуль 3. Озброєння та військова техніка. Стрілецька підготовка (16 годин)			
Озброєння та військова техніка (призначення, види та типи озброєння). Класифікація та будова вогнепальної зброї. Стрілецька справа	1 1,5 2	моделює життєві ситуації, з виявами відповідальної і безвідповідальної поведінки у соціальному середовищі з урахуванням суспільних та особистих цінностей та їх аналіз [12 СЗО 1.1.1-1] відповідально застосовує	Обговорення та визначення рівнів ризиків у застосуванні зброї для особистого здоров'я і безпеки та інших. Моделювання ситуацій реагування на небезпеки воєнного характеру. Аналіз розвитку

Заходи безпеки при поводженні зі зброєю. Способи носіння зброї. Порядок зберігання зброї та боєприпасів. Призначення, загальна будова і класифікація гранат різних типів. Заходи безпеки під час поводження з гранатами. Бойовий стрес та психологія екстремальних ситуацій. Індивідуальні бойові навички поводження зі стрілецькою зброєю (практичне заняття з використанням стрілецької зброї) Узагальнення матеріалу тем модуля. Модульна контрольна робота (виконання тестових завдань) <i>Орієнтовні проблемні питання:</i> Які небезпеки та ризики воєнного часу? Які правила відповідальної поведінки зі зброєю?	0,5	інформацію щодо роботи служб, які надають	небезпечних ситуацій зі зброєю та їхніх наслідків на основі встановлення причиново-наслідкових зв'язків.
	1	компетентну й фахову допомогу за потреби [12 СЗО 1.1.1-2]	Обґрунтування наслідків власних дій зі зброєю щодо безпеки й здоров'я та їхній вплив на навколишніх.
	1	аналізує та моделює втілення у власне життя оптимальних стратегій безпечної поведінки [12 СЗО 1.1.2-2]	Вивчення та застосування правил відповідального поводження зі зброєю.
	1	визначає ймовірну модель розвитку небезпечних ситуацій та їхніх наслідків природного, техногенного, соціального й воєнного характеру на основі встановлення причиново-наслідкових зв'язків [12 СЗО 2.2.2-1]	Демонстрування способів носіння зброї та різних положень для стрільби. Виконання різних технік переміщень індивідуально.
	6,5	прогнозує наслідки порушення правил техніки безпеки на робочому місці [12 СЗО 2.2.2-3]	Стрілецькі тренування (маніпуляції зі зброєю). Навчання стрільби із застосуванням навчально-тренувальних засобів (електронний, мультимедійний, лазерний тир, лазертаг, страйкбол тощо).
Модуль 4. Основи дій, комунікації та взаємодії в бою (8 годин)			
Основи тактики та види бою. Основи маскування. Способи і умови переміщення	2	обґрунтовано обирає та доцільно використовує цифрові пристрої та/чи інформаційні технології для	Вивчення та застосування правил відповідального поводження зі зброєю.
	0,5		

військовослужбовців в бою. Умови вибору позиції та підготовки її для ведення бою. Сигнали і команди, які подаються в бойовій обстановці. Патрулювання, чергування на посту. Техніка переміщення у складі бойової групи: пересування двійками на різній місцевості, реакція на контакт двійки, реакція на контакт групи. Подолання інженерних загороджень. Смуга перешкод. Передача інформації в умовах бойових дій. Радіозв'язок на полі бою. Правила ведення переговорів. Отримання і відправка радіоповідомлень. Узагальнення матеріалу тем модуля. Модульна контрольна робота. <i>Орієнтовні проблемні питання:</i> Які є правила відповідального поводження зі зброєю. У чому відмінності між основними правилами передачі інформації. Які типи радіостанцій використовуються на фронті? Якими є правила подолання різноманітних перешкод в складі бойової двійки.	1 0,5 2 1 1	розв'язування задач з обраної галузі, зокрема під час здійснення професійної діяльності, забезпечення життєвих потреб, спілкування, власного розвитку й навчання [12 ІФО 1.1.1-11] розуміє та пояснює сутність інформаційних процесів, які виконуються в обраній галузі [12 ІФО 1.2.1-1] пояснює використання інформаційних систем в обраній галузі [12 ІФО 1.3.2-1] пояснює та застосовує основні алгоритми, які типово застосовують для розв'язування задач із обраної галузі [12 ІФО 2.1.1-1] визначає ймовірні ризики в умовах невизначеності [12 СЗО 2.1.1-2] прогнозує наслідки порушення правил техніки безпеки на робочому місці [12 СЗО 2.2.2-3] розуміє і аналізує інформацію, записану (передану) в різний спосіб, виявляє приховану й очевидну інформацію [12 СЗО 4.2.1-3] знає сучасні стратегії і тактики комунікації для порозуміння в спілкуванні з метою досягнення позитивних результатів для збереження здоров'я, безпеки й добробуту [12 СЗО 4.4.1-1]	Виконання різних технік переміщень в складі бойових груп. Практичне відпрацювання початкових навичок подолання різноманітних перешкод в складі бойової двійки. Стрілецькі тренування (маніпуляції зі зброєю). Відпрацювання основних правил передачі інформації в бойових умовах: АСЕ, ЗД. Ознайомлення з основами радіозв'язку, його роллю на полі бою, типами радіостанцій, частотами та сигналами. Подолання смуги перешкод. Перегляд навчальних відео про радіообмін, правила ведення зв'язку та безпеку використання різних каналів. Практикум з відновлення повідомлень, які зазнали спотворення (текстові, графічні, аудіо). Рольові ігри з передачею сигналів та повідомлень.
Модуль 5. Орієнтування на місцевості та інженерна фортифікація (16 годин)			
Орієнтування на місцевості. Місцевість та її елементи. Основні види місцевості та їх тактичні властивості. Орієнтири. Азимути та дирекційні кути. Способи	1	планує, здійснює пошук, опрацьовує, порівнює, аналізує, оцінює самостійно або в співпраці з іншими надійність джерел і достовірність інформації	Визначення сторін горизонту за компасом, годинником та сонцем, зірками, місцевими предметами у команді та індивідуально

визначення відстаней на місцевості та висоти місцевих предметів. Геопросторова інформація: паперові топографічні карти, електронні карти, аерознімки. Інформація з топографічних карт. Умовні знаки топографічних карт. Спосіб горизонталей як основний спосіб зображення рельєфу на топографічних картах. Система прямокутних та географічних координат. Орієнтування на місцевості за допомогою навігаційних приладів. Картографічна інформація в режимі офлайн. Картографічні додатки для смартфонів і їхні можливості, використання gps-навігації. Інженерна фортифікація. Інженерне облаштування та маскування позицій. Невибухові інженерні загородження, їх класифікація та побудова. Класифікація, характеристика та будова вибухових засобів та можливі місця їх встановлення. Призначення, тактико-технічні характеристики, загальна будова, принцип дії протипіхотних і протитанкових мін та убезпечення від них. Демаскуючі ознаки встановлених вибухових засобів. Дії під час виявлення. Правила поведінки на замінованій ділянці місцевості. Військові професії. Особливості інженерних спеціальностей.	2 для розв'язання життєвої / навчальної проблеми [12 ПРО 2.1.1] аналізує, систематизує і використовує інформацію природничого змісту, здобуту з різних джерел [12 ПРО 2.1.1-1] використовує приладдя й інформаційно-комунікаційні технології [12 МАО 4.2.3] використовує приладдя й інформаційні технології для знаходження й представлення результату [12 МАО 4.2.3-1] обґрунтовано обирає та доцільно використовує цифрові пристрої та/чи інформаційні технології для розв'язування задач з різних галузей, забезпечення життєвих потреб, спілкування, власного розвитку й навчання [12 ІФО 1.1.1] обґрунтовано обирає та доцільно використовує цифрові пристрої та/чи інформаційні технології для розв'язування задач з обраної галузі, зокрема під час здійснення професійної діяльності, забезпечення життєвих потреб, спілкування, власного розвитку й навчання [12 ІФО 1.1.1-1] демонструє здатність навчатися спільно й автономно, самостійно організувати навчання [12 СЗО 4.1.1-2] обирає доцільні інструменти й методи навчання, різноманітні способи розвитку своїх здатностей, пріоритетів і потреб [12 СЗО 4.1.2-2] оцінює власні можливості, здібності, знання, вміння,	Орієнтування за допомогою паперової карти і компасу. Визначення магнітного прямого та зворотного азимутів і напрямку руху за азимутом. поправки напрямку. Моделювання визначення відстаней на місцевості різними способами: окомірно, кроками, за співвідношенням швидкості світла і звуку, за лінійними розмірами предметів, побудовою трикутника на місцевості. Читання інформації з топографічних карт. Вивчення за картою рельєфу місцевості. Визначення абсолютних і відносних висот за топографічною картою. Визначення взаємовидимості між точками. Вимірювання та орієнтування на місцевості без карти та за картою. Робота з аерознімками (з безпілотників). Застосування програмних засобів, призначених для автоматизації доступу до детальної картографічної інформації в режимі офлайн. Визначення відстані та координат на карті. Визначення свого місцезнаходження на карті. Вимірювання азимута на карті. Вимір відстаней і азимутів на місцевості. Складання маршруту та рух по ньому. Вивчення місцевості, місцевих предметів і об'єктів. Складання схеми
---	--	--

Узагальнення матеріалу тем модуля. Модульна контрольна робота. <i>Орієнтовні проблемні питання:</i> Як вимірювати відстані та орієнтуватися на місцевості без карти та за картою? Як визначати взаємовидимість між точками за картою? Які є системи координат? Що таке навігаційні прилади, так які завдання вони допомагають вирішити? Які є програмні засоби, призначені для автоматизації доступу до детальної картографічної інформації в режимі офлайн?	1,5	ресурси, потреби та обмеження [12 СЗО 4.11.1-1] планує різні варіанти освітньо-професійного шляху на основі балансу власних ресурсів і цінностей, інформації щодо ринку праці, аналізуючи наслідки своїх рішень [12 СЗО 4.11.1-3] володіє засобами й прийомами формоутворення, макетування й моделювання [12 ТЕО 2.1.2-2] ознайомлюється з інформацією про сучасні програмні продукти й пристрої для створення комп'ютерної графіки, 3D моделювання тощо [12 ТЕО 2.3.1-1] визначає власні здібності, природні нахили, інтереси, знання, навички й компетентності для професійної активності [12 ТЕО 4.2.1-1]	орієнтирів. Застосування картографічних додатків для смартфонів і обґрунтування можливості використання gps-навігації. Планування невибухових інженерних загороджень на різних типах місцевостей. Проектування й виготовлення макетів фортифікаційних споруд у масштабі зменшення. Компонування макетів за основними правилами формотворення. Моделювання інженерних споруд-укріплень за допомогою програмних засобів. Використання тестів для визначення власних нахилів до певного типу професій.
---	-----	---	--

Модуль 6. Домедична допомога в умовах бою (14 годин)

Ознайомлення з протоколами ТССС. Склад аптечки. Правила поводження при трьох фазах ТССС. Алгоритм MARCH. Огляд постраждалого, перевірка стану свідомості та попередження гіпотермії. Контроль прохідності дихальних шляхів. Переміщення пораненого із зони прямої загрози. Надання допомоги на етапі тактичних умов. Ознаки критичної кровотечі. Способи її зупинки за допомогою тампонування та турнікетів. Ознайомлення з роботою турнікетів. Правила накладання турнікетів. Правила тампонування	1 1 6 1 3	оцінює ризики й приймає рішення щодо надання домедичної допомоги собі та іншим особам у невідкладних станах відповідно до протоколів і алгоритмів [12 СЗО 1.3.1] володіє вміннями надання домедичної допомоги з урахуванням оцінки ризиків, власних можливостей і дотримання правил безпеки [12 СЗО 1.3.1-1] практично застосовує відповідні протоколи й алгоритми надання допомоги собі й навколишнім за потреби [12 СЗО 1.3.1-2] визначає ймовірні ризики в умовах невизначеності [12 СЗО 2.1.1-2] аналізує взаємодію	Обговорення у колі проблемних питань (на вибір). Обговорення у колі різниці між цивільними та військовими протоколами. Аналіз оптимальних стратегій та способів надання домедичної допомоги у зоні бойових дій. Виконання ситуативних завдань на застосування стандартних моделей надання домедичної допомоги з урахуванням дотримання прав людини. Моделювання надання домедичної допомоги з урахуванням оцінки ризиків, власних
---	--	--	--

поранення. Військові професії (бойові медики). Узагальнення матеріалу тем модуля. Модульна контрольна робота. <i>Орієнтовні проблемні питання:</i> Чим різняться надання домедичної допомоги в цивільних умовах та в умовах бойових дій? Навіщо застосовувати протоколи дій при наданні домедичної допомоги? У чому різниця між домедичною і медичною допомогою? Які турнікети заборонено використовувати ?	0,5 1,5	чинників у надзвичайних і небезпечних життєвих ситуаціях [12 СЗО 2.2.1-2] обирає безпечні моделі поведінки в разі виникнення небезпеки невизначеного характеру [12 СЗО 2.4.1-2] демонструє відповідальне ставлення до обрання рішень, які стосуються власного життя й здоров'я [12 СЗО 2.4.1-5] планує різні варіанти освітньо-професійного шляху на основі балансу власних ресурсів і цінностей, інформації щодо ринку праці, аналізуючи наслідки своїх рішень [12 СЗО 4.11.1-3]	можливостей і дотримання правил безпеки. Опрацювання та практичне застосування відповідних протоколів й алгоритмів надання допомоги собі й навколишнім за потреби. Відпрацювання алгоритмів надання допомоги за допомогою симуляторів.
Всього годин:	70		

11 клас

Тема	Кільк. годин	Очікувані результати навчання	Види навчальної діяльності
Модуль 1. Військові технології та їхній розвиток (16 годин)			
Спеціальні війська та зв'язок. Основи радіозв'язку. Види, типи та способи налагодження зв'язку. Подвійне застосування та безпека зв'язку: телефон, Wi-Fi, Starlink. Основи радіоелектронної боротьби: військові системи РЕР, РЕБ. Призначення та типи засобів. Безпілотні (роботизовані) системи. БПЛА: види та призначення. Сфери застосування БПЛА.	2 1 1 1	розуміє та пояснює сутність інформаційних процесів, які виконуються в обраній галузі [12 ІФО 1.2.1-1] пояснює використання інформаційних систем в обраній галузі [12 ІФО 1.3.2-1] демонструє здатність взаємодіяти в команді під час розроблення проєктів з використанням інформаційних технологій [12 ІФО 2.5.1-1] самостійно опановує роботу з новими програмними продуктами [12 ІФО 2.4.3-1] досліджує можливості	Ознайомлення з основами радіозв'язку, його роллю на полі бою, типами радіостанцій, частотами та сигналами. Перегляд навчальних відео про радіообмін, правила ведення зв'язку та безпеку використання різних каналів. Порівняння налаштувань різних типів радіостанцій, антен та аксесуарів. Практикум з відновлення повідомлень, які зазнали

Основні складові конструкції та технічні параметри БпЛА. Основні властивості та моделі БпЛА (мультиротори, FPV, крила). Симулятори та тренажери для підготовки операторів БпЛА. Військові інформаційні системи та платформи. Військові професії. Особливості професій, пов'язаних із сучасними цифровими технологіями радіоелектронної боротьби, розробкою та пілотуванням безпілотних (роботизованих) систем. Основи пілотування. Базові вправи на БРУ-дронах та БпЛА літакового типу. Правила польоту, заборонені зони та рекомендації щодо безпеки. Узагальнення матеріалу тем модуля. Модульна контрольна робота. <i>Орієнтовні проблемні питання:</i> Які існують типи безпілотних систем? Які правила та норми регулюють використання БпЛА? Які можливості та обмеження використання БпЛА для розвідки та спостереження? Які можливості та обмеження використання БпЛА для підтримки логістики? Як БпЛА можуть використовуватися для гуманітарних цілей у зонах конфліктів?	1	цифрових пристроїв з метою застосування їх для розв'язування типових задач з обраної галузі [12 ІФО 3.1.1-1]	спотворення (текстові, графічні, аудіо). Рольові ігри з передачею сигналів та повідомлень. Моделювання розвитку небезпечних ситуацій пов'язаних із радіообміном та їхніх наслідків соціального й воєнного характеру на основі встановлення причиново-наслідкових зв'язків.
	1	фіксує типові апаратні та/чи програмні збої, описує можливі причини їх, пояснює спосіб усунення їх [12 ІФО 3.2.2-1]	Рольові ігри з передачею сигналів та повідомлень. Моделювання розвитку небезпечних ситуацій пов'язаних із радіообміном та їхніх наслідків соціального й воєнного характеру на основі встановлення причиново-наслідкових зв'язків.
	0,5	підприємство про власну безпеку, добробут і здоров'я під час використання інформаційних технологій [12 ІФО 4.1.1-1]	Вивчення і застосування правил ведення переговорів.
	0,5	аналізує та оцінює власне хобі щодо користі, задоволення з урахуванням сприяння безпеці, збереженню здоров'я, добробуту [12 СЗО 3.4.1-3]	Ознайомлення з основами безпілотних систем, їх типами, характеристиками та принципами роботи.
	6,5	демонструє здатність навчатися спільно й автономно, самостійно організувати навчання [12 СЗО 4.1.1 -2]	Базові вправи на симуляторі для цивільних коптерів.
	1,5	демонструє готовність виконувати різні командні ролі й завдання, об'єктивно оцінює свої сильні сторони, вміння, здібності щодо результативності командної роботи, зважаючи на обставини [12 СЗО 4.7.1-3]	Базові вправи на симуляторі для БпЛА літакового типу.
		оцінює власні можливості, здібності, знання, вміння, ресурси, потреби та обмеження [12 СЗО 4.11.1-1]	Базові вправи на БРУ-дронах та БпЛА літакового типу.
		розуміє і аналізує інформацію, записану (передану) в різний спосіб, виявляє приховану й очевидну інформацію [12 СЗО 4.2.1-3]	Дослідження професій, пов'язаних з виробництвом та використанням БпЛА.
		знає сучасні стратегії і тактики комунікації для порозуміння в спілкуванні з метою досягнення	Вивчення інструкції з експлуатації БпЛА.
			Визначення основних складових конструкції БпЛА. Ознайомлення з бортовим обладнанням БпЛА різних видів.
			Використання комп'ютерних симуляторів для відпрацювання навичок пілотування БпЛА.

		позитивних результатів для збереження здоров'я, безпеки й добробуту [12 СЗО 4.4.1-1] оцінює власні можливості, здібності, знання, вміння, ресурси, потреби та обмеження [12 СЗО 4.11.1-1]	Відпрацювання польотів за заданими маршрутами, фото- та відеозйомки, картографування місцевості.
Модуль 2. Стрілецька підготовка, основи дій та взаємодії в бою (16 годин)			
Поняття, класифікація та будова вогнепальної зброї. Стрілецька справа Передача інформації в умовах бойових дій. Радіозв'язок на полі бою. Правила ведення переговорів. Отримання і відправка радіоповідомлень. Техніка переміщення у складі бойової групи: пересування двійками на різній місцевості, реакція на контакт. Подолання інженерних загороджень. Смуга перешкод. Узагальнення матеріалу тем модуля. Модульна контрольна робота. <i>Орієнтовні проблемні питання:</i> Якими є правила поведінки зі зброєю? У чому відмінності між основними правилами передачі інформації. Які типи радіостанцій використовуються на фронті? Якими є правила подолання різноманітних перешкод в складі бойової двійки.	1 4 3 6,5 1,5	розуміє та пояснює сутність інформаційних процесів, які виконуються в обраній галузі [12 ІФО 1.2.1-1] пояснює використання інформаційних систем в обраній галузі [12 ІФО 1.3.2-1] пояснює та застосовує основні алгоритми, які типово застосовують для розв'язування задач із обраної галузі [12 ІФО 2.1.1-1] у співпраці реалізовує алгоритми в програмних проєктах для розв'язування типових задач з обраної галузі [12 ІФО 2.2.1-1]	Перегляд навчальних відео про класифікацію та будову вогнепальної зброї, правила поведінки зі зброєю. Відпрацювання основних правил передачі інформації в бойових умовах: АСЕ, 3D. Ознайомлення з основами радіозв'язку, його роллю на полі бою, типами радіостанцій, частотами та сигналами. Перегляд навчальних відео про радіообмін, правила ведення зв'язку та безпеку використання різних каналів. Практикум з відновлення повідомлень, які зазнали спотворення (текстові, графічні, аудіо). Рольові ігри з передачею сигналів та повідомлень. Моделювання дій дозорного на марші та при виявленні засідки. Убезпечення групи від ураження від вогню ворожої засідки. Практичне відпрацювання початкових навичок подолання різноманітних перешкод в складі бойової двійки.

Модуль 3. Інформаційна війна (8 годин)

Мета та завдання інформаційної війни. Учасники інформаційної війни. Методи інформаційної війни. Кібербезпека в умовах інформаційної війни. Роль критичного мислення в інформаційній війні. Роль медіа в інформаційній війні. Роль штучного інтелекту в інформаційній війні. Розвідка на основі відкритих джерел (OSINT). Цілі та завдання OSINT. Інструменти та методи OSINT. Верифікація джерел. Візуальний аналіз. Військові професії. Особливості професій, пов'язаних із сучасними цифровими технологіями. Узагальнення матеріалу тем модуля. Модульна контрольна робота. <i>Орієнтовні проблемні питання:</i> Які інформаційні небезпеки та ризики воєнного часу? Як кібербезпека пов'язана з інформаційною війною? Які основні кіберзагрози в умовах воєнного стану? Як пропаганда та дезінформація впливають на суспільство? Як ми можемо забезпечити інформаційну стійкість у складних умовах?	2 1 3 1 1	оцінює достовірність інформації та надійність її джерел, використовуючи надані критерії та пропонуючи власні [12 ІФО 1.4.1-1] використовує різні методи для захисту / протидії маніпуляціям, зокрема в цифровому світі [12 ІФО 1.4.2-1] обирає і застосовує політики кібербезпеки для власного інформаційного середовища [12 ІФО 4.1.2-1] дотримується норм законодавства, що регулює правові відносини у сфері інтелектуальної власності й використання інформаційних технологій [12 ІФО 4.3.1-1] оцінює власні можливості, здібності, знання, вміння, ресурси, потреби та обмеження [12 СЗО 4.11.1-1] планує різні варіанти освітньо-професійного шляху на основі балансу власних ресурсів і цінностей, інформації щодо ринку праці, аналізуючи наслідки своїх рішень [12 СЗО 4.11.1-3]	Вивчення історії інформаційних війн. Дослідження кращих практик OSGNT. Оцінка достовірності інформації, надійності її джерел. Розпізнавання фейків та маніпуляцій у медіа-публікаціях. Аналіз текстів на предмет пропаганди, контрпропаганди та дезінформації. Виявлення та аналіз кіберзагроз у типових ситуаціях. Захист своїх даних та пристроїв від кібератак. Створення власних пропагандистських або контрпропагандистських матеріалів. Розробка інформаційних кампаній з протидії дезінформації. Створення інфографіки та інших візуальних матеріалів з кібербезпеки та інформаційної гігієни. Проведення дослідження на основі відкритих даних.
---	--	---	--

Модуль 4. Домедична допомога в умовах бою (16 годин)

Ознайомлення з протоколами ТССС. Правила поведінки при трьох фазах ТССС. Алгоритм MARCH.	2	обґрунтовує оптимальні стратегії відповідальної поведінки щодо збереження здоров'я, формування й розвитку безпеки й добробуту [12 СЗО 1.1.2-1]	Обговорення у колі різниці між цивільними та військовими протоколами.
Огляд постраждалого, перевірка стану свідомості та попередження гіпотермії. Контроль прохідності дихальних шляхів.	1	аналізує та моделює втілення у власне життя оптимальних стратегій безпечної поведінки для збереження життя здоров'я	Аналіз оптимальних стратегій та способів надання домедичної допомоги у зоні бойових дій.
Переміщення пораненого із зони прямої загрози. Надання допомоги на етапі тактичних умов.	5	власного й навколишніх у ситуаціях невизначеності [12 СЗО 1.1.2-2]	Виконання ситуативних завдань на застосування стандартних моделей надання домедичної
Ознаки критичної кровотечі. Способи її зупинки за допомогою тампонування та турнікетів.	2	оцінює ризики й приймає рішення щодо надання домедичної допомоги собі та іншим особам у невідкладних станах	допомоги з урахуванням дотримання прав людини.
Ознайомлення з роботою турнікетів. Правила накладання турнікетів. Правила тампонування поранення.	4	відповідно до протоколів і алгоритмів [12 СЗО 1.3.1] володіє вміннями надання домедичної допомоги з урахуванням оцінки ризиків, власних можливостей і дотримання правил безпеки.	Моделювання надання домедичної допомоги з урахуванням оцінки ризиків, власних можливостей і дотримання правил безпеки.
Військові професії (бойові медики).	0,5	дотримання правил безпеки [12 СЗО 1.3.1-1]	Опрацювання та практичне застосування
Узагальнення матеріалу тем модуля. Модульна контрольна робота.	1,5	практично застосовує відповідні протоколи й алгоритми надання допомоги собі й навколишнім за потреби [12 СЗО 1.3.1-2]	відповідних протоколів й алгоритмів надання допомоги собі й навколишнім за потреби.
<i>Орієнтовні проблемні питання:</i>			Відпрацювання алгоритмів надання
Чим різниться надання домедичної допомоги в цивільних умовах та в умовах бойових дій?		визначає ймовірні ризики в умовах невизначеності [12 СЗО 2.1.1 -2]	допомоги за допомогою симуляторів.
Навіщо застосовувати протоколи дій при наданні домедичної допомоги?		обирає безпечні моделі поведінки в разі виникнення небезпеки невизначеного характеру [12 СЗО 2.4.1-2]	
У чому різниця між домедичною і медичною допомогою?		демонструє відповідальне ставлення до обрання рішень, які стосуються власного життя й здоров'я [12 СЗО 2.4.1-5]	
Які турнікети заборонено використовувати ?		вміє знаходити мотивацію та виявляє гнучкість щодо власної діяльності й досягнення цілей в умовах швидких змін, складнощів [12 СЗО 4.6.2-3]	

Модуль 5. Цивільне населення в кризових умовах (8 годин)

Надзвичайні ситуації (причини виникнення, класифікація, ознаки). Воєнний стан. Поведінка в умовах наближення бойових дій. Евакуація цивільного населення. Порядок дій під час обстрілу та нальоту.	1	застосовує інформацію щодо роботи служб, які надають компетентну й фахову допомогу й застосовує її відповідально за потреби [12 СЗО 1.1.1-2]	Створення мапи думок щодо прогнозованих й непрогнозованих життєвих ситуацій воєнного походження. Обговорення ймовірних ризиків для цивільного населення в умовах воєнного стану.
Попередження ризиків від вибухонебезпечних предметів. Властивості та ознаки застосування ядерної зброї, хімічної атаки і бойових біологічних речовин. Захисні властивості споруд, техніки та місцевості.	1	застосовує техніки самопомоги в кризових і стресових ситуаціях [12 СЗО 1.3.1-3] розпізнає та застосовує прийоми емоційної підтримки інших осіб у разі виникнення в них проблемних ситуацій (фізичних, психічних, соціальних) [12 СЗО 1.3.2-3]	Вправи на аналіз :- ризиків виникнення надзвичайних ситуацій - взаємодію чинників у надзвичайних і небезпечних життєвих ситуаціях.
Психологічна стійкість та саморегуляція під час надзвичайних ситуацій.	1	зіставляє прогнозовані й непрогнозовані життєві ситуації [12 СЗО 2.1.1-1]	Здійснення моніторингу та аналіз інформації для прогнозування наслідків небезпечних ситуацій.
Основи та принципи виживання.	4	визначає ймовірні ризики в умовах невизначеності [12 СЗО 2.1.1 -2]	Моделювання розвитку небезпечних ситуацій воєнного характеру та їхніх наслідків на основі встановлення
Узагальнення матеріалу тем модуля. Модульна контрольна робота.	1	розпізнає та застосовує прийоми емоційної підтримки інших осіб у разі аналізує ризики виникнення надзвичайних ситуацій [12 СЗО 2.2.1-1]	причиново-наслідкових зв'язків. Обґрунтування рішення щодо вибору стратегії поведінки у ситуації воєнного характеру з урахуванням аналізу опрацьованої інформації та ймовірних моделей небезпечних ситуацій.
<i>Орієнтовні проблемні питання:</i> Які прогнозовані ситуації воєнного походження можуть виникнути ? Які непрогнозовані ситуації воєнного походження можуть виникнути ? Який алгоритм дій під час обстрілу? Як ефективно діяти під час евакуації? Які особисті якості, необхідні для успішного подолання надзвичайної (критичної) ситуації? Як поводитися в екстрених ситуаціях? Як формувати план виживання?		здійснює моніторинг та аналіз інформації для прогнозування наслідків небезпечних ситуацій визначає ймовірну модель розвитку небезпечних ситуацій та їхніх наслідків природного, техногенного, соціального й воєнного характеру на основі встановлення причиново-наслідкових зв'язків [12 СЗО 2.2.2-1] визначає алгоритм і моделює безпечну поведінку для запобігання небезпечним ситуаціям різного характеру [12 СЗО 2.4.1-1] обирає безпечні моделі	Визначення алгоритму і моделювання безпечної поведінки для запобігання небезпечним ситуаціям різного характеру. Вправи на подолання проявів панічного нападу тривоги істерики ступору, апатії, гніву, злості, агресії. Дотримання гігієнічних правил і норм в умовах невизначеності.

		поведінки в разі виникнення небезпеки невизначеного характеру [12 СЗО 2.4.1-2] презентує стратегії безпечної поведінки у різних заходах, які ґрунтуються на знаннях, здобутих під час критичного сприймання інформації з різних джерел [12 СЗО 2.4.1-3] демонструє відповідальне ставлення до обрання рішень, які стосуються власного життя й здоров'я [12 СЗО 2.4.1-5]	Презентація стратегії безпечної поведінки під час надзвичайних ситуацій, які ґрунтуються на знаннях, здобутих під час критичного сприймання інформації з різних джерел. Моделює алгоритм безпечної поведінки в умовах наявності різних загроз з боку мін і ВВП. Відпрацювання навичок добування вогню, побудови укриття, очищення води. В'язання вузлів для кріплення та перенесення.
Модуль 6. Планую майбутнє: особиста роль в обороні України (6 годин)			
Захист України як усвідомлений вибір. Воля. Гідність. Самобутність. Свобода та інші суспільно-державні цінності. Роль громадянського суспільства у формуванні обороноздатності і національної єдності. Громадський активізм в умовах воєнного часу. Волонтерський рух. Способи реалізувати свій талант в обороні України. Адаптація суспільства до потреб військовослужбовців та ветеранів війни, зокрема осіб з інвалідністю внаслідок війни. Узагальнення матеріалу тем модуля. Модульна контрольна робота. <i>Орієнтовні проблемні питання:</i> Що таке оборонна свідомість? У чому полягає роль Українських збройних	1 2 1 1 1	відповідальне застосування інформації щодо роботи служб, які надають компетентну й фахову допомогу за потреби [12 СЗО 1.1.1-2] ставить чіткі цілі щодо власного майбутнього й вибудовує стратегії досягнення їх [12СЗО4.6.2-1] пояснює добродійну (волонтерську) діяльність як вияв соціальної відповідальності й суспільно-корисної діяльності оцінює власні можливості, здібності, знання, вміння, ресурси, потреби та обмеження [12 СЗО 4.11.1-1] планує різні варіанти освітньо-професійного шляху на основі балансу власних ресурсів і цінностей, інформації щодо ринку праці, аналізуючи наслідки своїх рішень [12 СЗО 4.11.1-3] аналізує варіанти власних рішень без впливу	Обговорення в загальному колі проблемного питання (на вибір). Обґрунтування громадянської активності та оборонної свідомості як складової стратегії збереження життя власного та оточуючих на основі суспільно – державних цінностей. Обґрунтування важливості військового обов'язку на основі опрацьованих документів. Обґрунтування наслідків власних дій зі зброєю щодо безпеки й здоров'я та їхній вплив на навколишніх. Індивідуальна робота з портфолію, самоаналіз. можливостей власного розвитку з урахуванням подолання труднощів і невдач. Аналіз правил прийому, порядок підготовки та вступу до військових та

формувань? Чому виконання військового обов'язку є необхідним для національної та особистої безпеки? У які способи можливо брати участь в обороні країни? Чому оборона країни є ефективнішою, коли до неї долучаються усі громадяни незалежно від їхніх вроджених та соціальних ознак? Яка роль військовослужбовців та ветеранів війни у суспільстві, принципи етичного спілкування та поводження з ними?		упереджень щодо професій і гендерно-рольових моделей [12 СЗО 4.11.1-4] приймає себе й моделює власну особистість і поведінку, дотримуючись права на повагу гідності [12 ГІО 5.1.2] моделює способи дій, спрямованих на утвердження демократії в Україні, збереження її територіальної цілісності й незалежності [12 ГІО 5.1.1-2] визначає відповідальність за свої дії [12 ГІО 5.1.2-1] обґрунтовує цінність принципів і норм міжнародного гуманітарного права під час збройних конфліктів і надзвичайних ситуацій [12 ГІО 6.3.2]	спеціалізованих закладів освіти сил оборони використовуючи різні джерела інформації та презентація результатів. Планування ймовірних варіантів освітньо-професійного шляху в системі оборони України та на підприємствах оборонної галузі. Ознайомлення з підприємствами оборонної галузі. Аналіз власних рішень без впливу упереджень щодо професій і гендерно-рольових моделей. Аналіз вивченого досвіду. Мапа думок «Способи реалізувати свій талант в обороні України».
Всього годин:	70		

Види оцінювання

Основними видами оцінювання є: 1) поточне; 2) модульне; 3) підсумкове за семестр; 4) підсумкове за рік.

Поточне оцінювання здійснюється на всіх етапах навчальної діяльності у формах: усного опитування учнів на предмет засвоєння навчального матеріалу; тестового контролю; виконання учнями нормативних прийомів і вправ, письмових робіт; створення навчальних комп'ютерних (та іншого виду) моделей бойових дій і надзвичайних ситуацій, навчальних макетів (мішеней) та ін. Необхідність поточного оцінювання на тому чи іншому занятті визначає вчитель.

Модульне оцінювання є обов'язковим для кожного модуля, оскільки основною структурною одиницею програми є модуль. Оцінка за модуль виставляється шляхом узагальнення оцінок за виконання алгоритмів дій, нормативних прийомів і вправ, тестових завдань, інших письмових робіт за теми модуля та, за наявності, поточних оцінок. Найбільшу вагу в модульному оцінюванні мають тестові завдання, виконання нормативних прийомів і вправ на навчально-практичних, навчально-тренувальних заняттях та навчально-польових зборах.

Підсумкове оцінювання за семестр здійснюється шляхом узагальнення оцінок за модулі, а за рік – на основі оцінок за семестри.

Індивідуальна оцінка

Рівень компетентності	Бали	Критерії оцінювання якості знань, умінь і навичок учнів
I. Початковий рівень	1	Учень (учениця) може розрізняти об'єкт вивчення і відтворити деякі його елементи. Володіє навчальним матеріалом на рівні елементарного розпізнавання і відтворення окремих фактів, елементів, об'єктів, що відтворюються учнем окремими словами

		чи реченнями з постійною допомогою викладача, виконує лише фрагменти практичних завдань
	2	Учень (учениця) фрагментарно відтворює незначну частину навчального матеріалу, має поверхові уявлення про об'єкт вивчення, виявляє здатність викласти думку на елементарному рівні, має елементарні навички, практичні завдання виконує лише з допомогою викладача
	3	Учень (учениця) відтворює менше половини навчального матеріалу, за допомогою викладача виконує елементарні завдання, розрізняє елементи техніки виконання нормативних вимог і здатний виконати незначну їх частину
II. Середній рівень	4	Учень (учениця) знає близько половини навчального матеріалу, здатний відтворювати його не в повному обсязі відповідно до тексту підручника або пояснення викладача
	5	Учень (учениця) розуміє основний навчальний матеріал, здатний дати визначення понять, але допускає помилки. За допомогою викладача може логічно відтворювати значну його частину
	6	Учень (учениця) виявляє знання і розуміння основних положень навчального матеріалу, відповіді його правильні, він може відтворити значну частину теоретичного матеріалу, за допомогою викладача може його аналізувати, порівнювати та робити висновки
III. Достатній рівень	7	Учень (учениця) виявляє знання і розуміння переважної більшості навчального матеріалу, здатний застосовувати його на рівні стандартних вимог, частково контролювати власні навчальні дії
	8	Знання учня (учениці) достатньо повні, він вільно застосовує вивчений матеріал у стандартних ситуаціях, вміє аналізувати, робити висновки. Самостійно застосовує теоретичні знання для виконання практичних завдань.
	9	Учень (учениця) вільно володіє вивченим матеріалом, вміє узагальнювати інформацію, застосовує її на практиці
IV. Високий рівень	10	Учень (учениця) володіє глибокими, міцними знаннями, здатний використовувати їх у нестандартних ситуаціях. Виявляє творчі здібності, самостійно визначає окремі цілі власної пізнавальної діяльності, знаходить джерела інформації та самостійно використовує їх при вирішенні поставлених завдань.
	11	Учень (учениця) володіє узагальненими знаннями з предмета, вільно висловлює власні думки, визначає програму особистої пізнавальної діяльності без допомоги вчителя знаходить джерела інформації і використовує одержані відомості відповідно до мети та завдань власної пізнавальної діяльності.
	12	Учень (учениця) має системні знання, виявляє здатність приймати творчі рішення, самостійно розвиває власні обдарування і нахили, вміє самостійно здобувати знання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Модельна навчальна програма «Захист України. Інтегрований курс» для закладів, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти (авт. Ігор Борохович, Анна Коваленко, Ірина Когут, Оксен Лісовий, Вікторія Сісецька, Євген Семенів, Ігор Сердюк, Інна Совсун, Валерій Хмельницький, Олена Шиян) Наказ МОН від 08.08.2024 р. № 1116 «Про надання грифа «Рекомендоване Міністерством освіти і науки». <https://mon.gov.ua/storage/app/sites/1/news/2024/07/22/Proyekt.prohramy.Zakhyst.Ukrainy-22.07.2024.pdf>.
2. Державний стандарт базової середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>.
3. Державний стандарт профільної середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 25 липня 2024 р. № 851. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2024-%D0%BF#Text>.
4. Навчальна програма «Захист України. Рівень стандарту» (для 10-11 класів загальної середньої освіти) : лист Міністерства освіти і науки України від 13.09.2023 № 1121-23. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2023/13.09.2023/Navchalna.programa-2023.zakhyst.Ukrayiny-10-11-standart.pdf>.

КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН
викладання предмета «Захист України» у 10 класі
на 2025/2026 навчальний рік

(70 год. – одне заняття на місяць)

Розроблено згідно з навчальною програмою
з предмета «Захист України», розробленої
на основі модельної програми

Розробник – Жосан О.Е.
(Комунальний заклад
«Кіровоградський обласний
інститут післядипломної
педагогічної освіти імені Василя
Сухомилинського»)

Кропивницький

2025

Модуль 1. Основи національної безпеки та оборони України (8 год.)			
№ за-няття / дата	Кільк. годин	Зміст навчального матеріалу, орієнтовний час на занятті	Види навчальної діяльності
1	8	Взаємодія між громадянами і державою у захисті країни. Обов'язки громадян та громадянок перед державою (1 год.). Основні положення Міжнародного гуманітарного права. Територіальна цілісність держави (1 год.). Національний спротив. Сектор безпеки та оборони (завдання та структура). Оборонний бюджет України (1 год.). Роль НАТО. Стратегічні партнери. Коаліція демократичних держав у протистоянні авторитаризму (1,5 год.). Волонтерський рух як складова підвищення спроможності Сил Оборони. Роль громадянського суспільства у формуванні обороноздатності і національної єдності (1,5 год.). Адаптація суспільства до потреб військовослужбовців і військовослужбовиць та ветеранів і ветеранок війни, зокрема осіб з інвалідністю внаслідок війни (1 год.). Узагальнення матеріалу тем модуля. Модульна контрольна робота (1 год.).	Тренінг.
дата			Обговорення матеріалу за круглим столом. Письмова контрольна робота.
Модуль 2. Основи управління та планування (8 год.)			
№ за-няття / дата	Кільк. годин	Зміст навчального матеріалу, орієнтовний час на занятті	Види навчальної діяльності
2	8	Склад, структура, завдання Сил оборони. Структура, призначення та бойові можливості військових підрозділів (2 год.). Військові звання, знаки розрізнення (родів, видів військ). Ролі під час планування та втілення військових дій (1 год.). Підходи до військового управління та планування (2 год.). Військове лідерство (1 год.)	Тренінг.
дата			

		Невизначений контент війни (1 год.). Узагальнення матеріалу тем модуля. Модульна контрольна робота (1 год.).	Обговорення матеріалу за круглим столом. Письмова контрольна робота.
Модуль 3. озброєння та військова техніка. Стрілецька підготовка (16 год.)			
№ заняття / дата	Кільк. годин	Зміст навчального матеріалу, орієнтовний час на занятті	Види навчальної діяльності
3	8	Озброєння та військова техніка (1 год.). Класифікація та будова вогнепальної зброї (1,5 год.). Стрілецька справа (2 год.) Заходи безпеки при поводженні зі зброєю (0,5 год.). Способи носіння зброї. Порядок зберігання зброї та боєприпасів (1 год.). Призначення, загальна будова і класифікація гранат різних типів. Заходи безпеки під час поводження з гранатами (1 год.). Бойовий стрес та психологія екстремальних ситуацій (1 год.).	Тренінг.
дата			
4	8	Індивідуальні бойові навички поводження зі стрілецькою зброєю (6,5 год.). Узагальнення матеріалу тем модуля. Модульна контрольна робота (1,5 год.).	Навчально-практичне заняття. Обговорення матеріалу за круглим столом. Письмова контрольна робота.
дата			
Модуль 4. Основи дій, комунікації та взаємодії в бою (8 год.)			
№ заняття / дата	Кільк. годин	Зміст навчального матеріалу, орієнтовний час на занятті	Види навчальної діяльності
5	8	Основи тактики та види бою (2 год.). Основи маскуванню. Способи і умови переміщення військовослужбовців в бою (0,5 год.). Умови вибору позиції та підготовки її для ведення бою. Сигнали і команди, які подаються в бойовій обстановці (0,5 год.). Техніка переміщення у складі бойової групи: пересування двійками на різній місцевості, реакція на контакт двійки, реакція на контакт групи (0,5 год.). Патрулювання, чергування на посту (0,5 год.). Передача інформації в умовах бойових дій.	Тренінг
дата			
			Навчально-практичне заняття

		Радіозв'язок на полі бою. Правила ведення переговорів. Отримання і відправка радіоповідомлень (1 год.).	
		Подолання інженерних загороджень. Смуга перешкод (2 год.).	Навчально-тренувальне заняття.
		Узагальнення матеріалу тем модуля. Модульна контрольна робота (1 год.).	Обговорення матеріалу за круглим столом. Письмова контрольна робота.
Модуль 5. Орієнтування на місцевості та інженерна фортифікація (16 год.)			
№ заняття / дата	Кільк. годин	Зміст навчального матеріалу, орієнтовний час на занятті	Види навчальної діяльності
6	8	Орієнтування на місцевості (місцевість та її елементи. Основні види місцевості та їх тактичні властивості) (0,5 год.).	Тренінг з елементами навчально-практичного заняття.
дата		Орієнтири. Азимути та дирекційні кути. Способи визначення відстаней на місцевості та висоти місцевих предметів (0,5 год.).	
		Геопросторова інформація: паперові топографічні карти, електронні карти, аерознімки. Інформація з топографічних карт. Умовні знаки топографічних карт. Спосіб горизонталей. Система прямокутних та географічних координат (2 год.).	
		Орієнтування на місцевості за допомогою навігаційних приладів. Картографічна інформація в режимі офлайн. Картографічні додатки для смартфонів і їхні можливості, використання gps-навігації (5 год.).	Навчально-практичне заняття.
7	8	Інженерна фортифікація. Інженерне облаштування та маскування позицій. Невибухові інженерні загородження, їх класифікація та побудова (1 год.).	Тренінг.
дата		Класифікація, характеристика та будова вибухових засобів та можливі місця їх встановлення (1 год.).	
		Призначення, тактико-технічні характеристики, загальна будова, принцип дії протитанкових мін та убезпечення від них (1 год.). Демаскуючі ознаки встановлених вибухових засобів. Дії під час виявлення. Правила поведінки на замінованій ділянці місцевості (3 год.). Військові професії (0,5 год.).	

		Узагальнення матеріалу тем модуля. Модульна контрольна робота (1,5 год.).	Обговорення матеріалу за круглим столом. Письмова контрольна робота.
Модуль 6. Домедична допомога в умовах бою (14 годин)			
№ за-няття / дата	Кільк. годин	Зміст навчального матеріалу, орієнтовний час на занятті	Види навчальної діяльності
8	8	Ознайомлення з протоколами ТССС. Правила поводження при трьох фазах ТССС. Алгоритм MARCH (1 год.).	Навчально-практичне заняття.
дата		Огляд постраждалого, перевірка стану свідомості та попередження гіпотермії. Контроль прохідності дихальних шляхів (1 год.). Переміщення пораненого із зони прямої загрози. Надання допомоги на етапі тактичних умов (6 год.).	
9	6	Ознаки критичної кровотечі. Способи її зупинки за допомогою тампонування та турнікетів (1 год.).	Навчально-практичне заняття.
дата		Ознайомлення з роботою турнікетів. Правила накладання турнікетів. Правила тампонування поранення (3 год.).	
		Військові професії (бойові медики) (0,5 год.). Узагальнення матеріалу тем модуля. Модульна контрольна робота (1,5 год.).	
			Практична робота з матеріалами підручника, інтернет-ресурсів. Обговорення матеріалу за круглим столом. Письмова контрольна робота.

КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН
викладання предмета «Захист України» в 11 класі
на 2025/2026 навчальний рік

(70 год. – одне заняття на місяць)

Розроблено згідно з навчальною програмою
з предмета «Захист України», розробленої
на основі модельної програми

Розробник – Жосан О.Е.
(Комунальний заклад
«Кіровоградський обласний
інститут післядипломної
педагогічної освіти імені Василя
Сухомлинського»)

Кропивницький

2025

Модуль 1. Військові технології та їх розвиток (16 годин)			
№ за-няття / дата	Кільк. годин	Зміст навчального матеріалу, орієнтовний час на занятті	Види навчальної діяльності
1.	8	Спеціальні війська та зв'язок. Основи радіозв'язку. Види, типи та способи налагодження зв'язку. Подвійне застосування та безпека зв'язку: телефон, Wi-Fi, Starlink (2 год.). Основи радіоелектронної боротьби: військові системи РЕР, РЕБ. Призначення та типи засобів (1 год.). Безпілотні (роботизовані) системи (1 год.). БпЛА: види та призначення. Сфери застосування БпЛА (1 год.). Основні складові конструкції та технічні параметри БпЛА. Основні властивості та моделі БпЛА (мультиротори, FPV, крила) (1 год.). Симулятори та тренажери для підготовки операторів БпЛА (1 год.). Військові інформаційні системи та платформи (0,5 год.). Військові професії. Особливості професій пов'язаних із сучасними цифровими технологіями (0,5 год.).	Тренінг.
дата			Навчально-практичне заняття.
			Обговорення за круглим столом.
2.	8	Основи пілотування. Базові вправи на БРУ-дронах та БпЛА літакового типу. Правила польоту, заборонені зони та рекомендації щодо безпеки (6,5 год.). Узагальнення матеріалу тем модуля. Модульна контрольна робота (1,5 год.).	Навчально-тренувальне заняття.
дата			Обговорення матеріалу за круглим столом. Письмова контрольна робота.
Модуль 2. Стрілецька підготовка, основи дій та взаємодії в бою (16 годин)			
3.	8	Поняття, класифікація та будова вогнепальної зброї (1 год.). Стрілецька справа (4 год.). Передача інформації в умовах бойових дій. Радіозв'язок на полі бою. Правила ведення переговорів. Отримання і відправка радіоповідомлень (3 год.).	Повідомлення.
дата			Навчально-практичне заняття.
4.	8	Техніка переміщення у складі бойової групи: пересування двійками на різній місцевості, реакція на контакт. Подолання інженерних загороджень. Смуга перешкод (6,5 год.) Узагальнення матеріалу тем модуля. Модульна контрольна робота (1,5 год.).	Навчально-практичне заняття.
дата			Обговорення матеріалу за круглим столом. Письмова

			контрольна робота.
Модуль 3. Інформаційна війна (8 годин)			
5.	8	Мета та завдання інформаційної війни. Учасники інформаційної війни. Методи інформаційної війни. Кібербезпека в умовах інформаційної війни (2 год.). Роль критичного мислення в інформаційній війні (1 год.). Розвідка на основі відкритих джерел (OSINT) (3 год.). Військові професії (1 год.). Узагальнення матеріалу тем модуля. Модульна контрольна робота (1 год.).	Тренінг.
дата			
Модуль 4. Домедична допомога в умовах бою (16 годин)			
6.	8	Ознайомлення з протоколами ТССС. Правила поведінки при трьох фазах ТССС. Алгоритм MARCH (2 год.). Огляд постраждалого, перевірка стану свідомості та попередження гіпотермії. Контроль прохідності дихальних шляхів (1 год.). Надання допомоги на етапі тактичних умов. Переміщення пораненого із зони прямої загрози. (5 год.).	Повідомлення, робота в малих групах. Навчально-практичне заняття. Навчально-тренувальне заняття.
дата			
7.	8	Ознаки критичної кровотечі. Способи її зупинки за допомогою тампонування та турнікетів (2 год.). Ознайомлення з роботою турнікетів. Правила накладання турнікетів. Правила тампонування поранення (4 год.). Військові професії (бойові медики) (0,5 год.). Узагальнення матеріалу тем модуля. Модульна контрольна робота (1,5 год.).	Навчально-практичне заняття. Обговорення матеріалу за круглим столом. Письмова контрольна робота.
дата			
Модуль 5. Цивільне населення в кризових умовах (8 годин)			
8.	8	Надзвичайні ситуації (причини виникнення, класифікація, ознаки). Воєнний стан. Поведінка в умовах наближення бойових дій (1 год.). Попередження ризиків від вибухонебезпечних предметів. Властивості та ознаки застосування ядерної зброї, хімічної атаки і бойових біологічних речовин. Захисні властивості споруд, техніки та місцевості (1 год.). Психологічна стійкість та саморегуляція під час надзвичайних ситуацій (1 год.). Основи та принципи виживання (4 год.). Узагальнення матеріалу тем модуля. Модульна контрольна робота (1 год.).	Тренінг.
дата			

Модуль 6. Планую майбутнє: особиста роль в обороні України (6 години)			
9.	6	Захист України як усвідомлений вибір. Воля. Гідність. Самобутність (1 год.).	Тренінг.
дата		Роль громадянського суспільства у формуванні обороноздатності і національної єдності. Громадський активізм в умовах воєнного часу. Волонтерський рух (2 год.). Способи реалізувати свій талант в обороні України (1 год.). Адаптація суспільства до потреб військовослужбовців та ветеранів війни, зокрема осіб з інвалідністю внаслідок війни (1 год.). Узагальнення матеріалу тем модуля. Модульна контрольна робота (1 год.).	

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Державний стандарт базової середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#n16>.
2. Державний стандарт профільної середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 25 липня 2024 р. № 851. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2024-%D0%BF#Text>.
3. Інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів / інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році : лист Міністерства освіти і науки України від 30.08.2024 № 1.1/15776-24. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/uploads/public/66dffe/c4c/66dffec4c92d2958213439.pdf>.
4. Коломоець Г.А. Патріотичне виховання старших підлітків у процесі військово-спортивних ігор : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання. Інститут проблем виховання НАПН України, Київ, 2021. URL: https://ipv.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/dis_Kolomoyets_.pdf.
5. Кушнірук Т.Д. Методика проведення тренінгів. *Всеосвіта*. URL: <https://vseosvita.ua/blogs/metodyka-provedennia-treninhiv-85039.html>.
6. Методика проведення навчально-тренувального заняття. URL: <https://v.gd/ga0x8w>.
7. Методика проведення практичних занять. URL: <https://surli.cc/zfvyrf>.
8. Модельна навчальна програма «Захист України. Інтегрований курс» для закладів, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 08.08.2024 року № 1116. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2024/08/13/MNP-Zakhyst.Ukrayiny-Intehrovany.kurs-2024.pdf/>.
9. Найбільш поширені методи інтерактивного навчання. URL: <https://ua.izzi.digital/DOS/710441/710708.html>.
10. Рекомендації з облаштування осередків / Міністерство освіти і науки України, 2024. URL: [https://ibuhgalter.net/storage/web/source/1/8139_%20\(1\).pdf](https://ibuhgalter.net/storage/web/source/1/8139_%20(1).pdf).
11. Типовий перелік засобів навчання та обладнання для забезпечення викладання предмета «Захист України» закладів освіти, які забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 10.05.2024 р. № 659. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0771-24#Text>.
12. Збройні сили України : вебсайт. URL: <https://www.zsu.gov.ua/pro-nas/>.

Додаткова

1. Андрійченко В.В. Навчальна програма з позашкільної освіти військово-патріотичного напрямку «Захист України». Основний рівень. Кропивницький : ФОП Піскова М.А., 2024. 44 с. URL: https://drive.google.com/file/d/19C5tFuEiGz6j_IT_fJ5bK0R3jd1Z7Xjl/view

2. Бондарева Л.І. Навчальний тренінг як засіб професійної підготовки майбутніх менеджерів організацій в економічних університетах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. Київ, 2006. 21 с.

3. Вчимося жити разом : курс підготовки вчителів. URL: <http://lt.multycourse.com.ua/ua/page/19/68>.

4. Єрмоменко Е. А., Карасевич С.А. Бойовий хортинг у системі виховання фізичної культури та основ здоров'я учнівської і студентської молоді. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2020. Вип. 6. С. 48-58.

5. Затверджено оновлену модельну навчальну програму «Захист України». Міністерство освіти і науки України. 13.08.2025. URL: <https://mon.gov.ua/news/zatverdzheno-onovlenu-modelnu-navchalnu-prohramu-zakhyst-ukrainy>.

6. Захист України : електронний посібник / уклад. Батеньков О.Л. URL: <https://vukladach.pp.ua/MyWeb/manual/pidruchnuku13122023/Defense%20of%20Ukraine/Golovna/Golovna.htm>.

7. Корнещук В. В., Кабешева А. О. Тренінг у системі підготовки менеджерів освіти. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/journals/2012/NiO_7_2012/ped/Korn.htm.

8. Навчальна програма не має копіювати модельну: що спільного й різного в цих програмах. *Нова українська школа*. URL: <https://nus.org.ua/2021/11/24/navchalna-programa-ne-maye-kopiyuvaty-modelnu-shho-spilnogo-j-riznogo-v-tsyh-programah/>.

9. Оновлений «Захист України» формуватиме в дітей оборонну свідомість – усе, що треба знати про зміни у викладанні курсу та підготовку вчителів. *Нова Українська школа*. URL: <https://nus.org.ua/2024/06/12/onovlenyj-zahyst-ukrayiny-formuvatyime-v-ditej-oboronnu-svidomist-use-shho-treba-znaty-pro-zminy-u-vykladanni-kursu-ta-pidgotovku-vchyteliv/>.

10. Словник військових термінів та стандартів / редкол. К. : Воєнно-наукове управління Генерального штабу ЗСУ. К. : 2020. 48 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1J79DanuoM66wkgUKmiv6QbJ0Pow1UvLb/view>.

11. Типова програма підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів освіти, які забезпечують викладання навчального предмета «Захист України» : наказ МОН України від 16.08.2024 № 1151. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-typovoi-prohramy-pidvyshchennia-kvalifikatsii-pedahohichnykh-pratsivnykiv-zakladiv-osvity-iaki-zabezpechuiut-vykladannia-navchalnoho-predmeta-zakhyst-ukrainy>.

12. Формування в учнівської молоді життєво необхідних компетентностей щодо захисту України (з досвіду роботи вчителів Кіровоградської області) / авт.-упор.: Микола Коробов, Сергій Савенко. Кропивницький : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2021. 100 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійченко В.В. Навчальна програма з позашкільної освіти військово-патріотичного напрямку «Захист України». Основний рівень. Кропивницький : ФОП Піскова М.А., 2024. 44 с. URL: https://drive.google.com/file/d/19C5tFuEiGz6j_lT_fJ5bK0R3jd1Z7Xjl/view.
2. Бондарева Л.І. Навчальний тренінг як засіб професійної підготовки майбутніх менеджерів організацій в економічних університетах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. Київ, 2006. 21 с.
3. Воропай С.М. Теорія і методика волейболу. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. 424 с.
4. Вчимося жити разом : курс підготовки вчителів. URL: <http://lt.multycourse.com.ua/ua/page/19/68>.
5. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
6. Державний стандарт базової середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#n16>.
7. Державний стандарт профільної середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 25 липня 2024 р. № 851. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2024-%D0%BF#Text>.
8. Єрмоменко Е. А., Карасевич С.А. Бойовий хортинг у системі виховання фізичної культури та основ здоров'я учнівської і студентської молоді. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2020. Вип. 6. С. 48-58.
9. Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
10. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
11. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.
12. Затверджено оновлену модельну навчальну програму «Захист України». Міністерство освіти і науки України. 13.08.2025. URL: <https://mon.gov.ua/news/zatverdzheno-onovlenu-modelnu-navchalnu-prohramu-zakhyst-ukrainy>.
13. Інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів / інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році : лист Міністерства освіти і науки України від 30.08.2024 № 1.1/15776-24. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/uploads/public/66d/ffe/c4c/66dffec4c92d2958213439.pdf>.
14. Коломоєць Г.А. Патріотичне виховання старших підлітків у процесі військово-спортивних ігор : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика

виховання. Інститут проблем виховання НАПН України, Київ, 2021. URL: https://ipv.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/dis_Kolomojets_.pdf.

15. Корнещук В. В., Кабешева А. О. Тренінг у системі підготовки менеджерів освіти URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/journals/2012/NiO_7_2012/ped/Korn.htm

16. Кушнірук Т.Д. Методика проведення тренінгів. *Всеосвіта*. URL: <https://vseosvita.ua/blogs/metodyka-provedennia-treninhiv-85039.html>.

17. Методика проведення навчально-тренувального заняття. URL: https://stud.com.ua/4124/meditsina/metodyka_provedennya_navchalno_trenuvalnogo_zanyattya#975.

18. Методика проведення практичних занять. URL: <https://surli.cc/zfvyrf>.

19. Модельна навчальна програма «Захист України. Інтегрований курс» для закладів, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 08.08.2024 року № 1116. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2024/08/13/MNP-Zakhyst.Ukrayiny-Intehrovany.kurs-2024.pdf/>.

20. Навчальна програма «Захист України. Рівень стандарту» (для 10-11 класів загальної середньої освіти) : лист Міністерства освіти і науки України від 13.09.2023 № 1121-23. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2023/13.09.2023/Navchalna.programa-2023.zakhyst.Ukrayiny-10-11-standart.pdf>.

21. Навчальна програма не має копіювати модельну: що спільного й різного в цих програмах. *Нова українська школа*. URL: <https://nus.org.ua/2021/11/24/navchalna-programa-ne-maye-kopiyuvaty-modelnu-shho-spilnogo-j-riznogo-v-tsyh-programah/>.

22. Найбільш поширені методи інтерактивного навчання. URL: <https://ua.izzi.digital/DOS/710441/710708.html>.

23. Оновлений «Захист України» формуватиме в дітей оборонну свідомість – усе, що треба знати про зміни у викладанні курсу та підготовку вчителів. *Нова Українська школа*. URL: <https://nus.org.ua/2024/06/12/onovlenyj-zahyst-ukrayiny-formuvatyme-v-ditej-oboronnu-svidomist-use-shho-treba-znaty-pro-zminy-u-vykladanni-kursu-ta-pidgotovku-vchyteliv/>.

24. Петровська Т.В. Педагогіка. Дидактичні матеріали: навч. посіб. 2-ге вид. Київ : Націон. ун-т фіз. вихов. і спорту України; вид-во «Олімп. л-ра», 2018. 180 с.

25. Підручничознавство : словник-довідник / уклад. О.Е. Жосан. Кропивницький : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2024. 302 с.

26. Рекомендації з облаштування осередків / Міністерство освіти і науки України, 2024. URL: [https://ibuhgalter.net/storage/web/source/1/8139_%20\(1\).pdf](https://ibuhgalter.net/storage/web/source/1/8139_%20(1).pdf).

27. Сухомлинський В.О. *Сто порад учителям*. Київ : Рад. шк., 1988. 304 с.

28. Типова програма підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів освіти, які забезпечують викладання навчального предмета «Захист України» : наказ МОН України від 16.08.2024 № 1151. URL:

<https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-typovoi-prohramy-pidvyshchennia-kvalifikatsii-pedahohichnykh-pratsivnykiv-zakladiv-osvity-iaki-zabezpechuiut-vykladannia-navchalnoho-predmeta-zakhyst-ukrainy>.

29. Типовий перелік засобів навчання та обладнання для забезпечення викладання предмета «Захист України» закладів освіти, які забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 10.05.2024 р. № 659. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0771-24#Text>.

30. Формування в учнівської молоді життєво необхідних компетентностей щодо захисту України (з досвіду роботи вчителів Кіровоградської області) / авт.-упор.: Микола Коробов, Сергій Савенко. Кропивницький : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2021. 100 с.

31. Що таке тренінг? Основні положення щодо проведення тренінгів. *Education.ua*. URL: <https://www.education.ua/blog/30235/>.

32. Язловецька О.В., Шевченко О.В. Педагогіка фізичного виховання та спортивної діяльності : навч. посіб. Харків : Мачулін, 2018. 404 с.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

**ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ
ПРЕДМЕТА «ЗАХИСТ УКРАЇНИ»
В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО ОСЕРЕДКУ**

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Укладач – Олександр Жосан,
старший викладач кафедри педагогіки, психології і корекційної
освіти комунального закладу «Кіровоградський обласний
інститут післядипломної педагогічної освіти
імені Василя Сухомлинського»,
кандидат педагогічних наук.

Коректор – Тетяна Шабаліна.

Підписано до друку 07.07.2025 р.
Формат 60х84 1/16. Папір офсетний.
Гарнітура «Times New Roman».
Друк – принтер. Зам. № 466.

КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського»,
вул. Велика Перспективна, 39/63, Кропивницький, 25006